

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૪૧૮૭૦ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ નદી ડાહ્યા

વિષય ૬-૪

પૂજ્ય શ્રી લાધાજી સ્વામી સ્મારક ગ્રંથમાળા-મણકો ૧૩ મો

શ્રી લઘુ-કાવ્ય-વત્રીસી.

કર્તા

સ્વર્ગસ્થ જૈનાચાર્ય સદ્ગુરુ પૂજ્ય શ્રી લાધાજી સ્વામીના શિષ્ય
સુનિ શ્રી છોટાલાલજી.

પ્રસિદ્ધકર્તા

સ્વર્ગસ્થ માતૃશ્રીના સ્મરણાર્થે તેમના બે પુત્રોની આર્થિક સહાયથી,
પૂજ્ય શ્રી લાધાજી સ્વામી પુસ્તકાલયના વ્યવસ્થાપક
ગોપાળજી રૂગનાથ શાહ
વઢવાણ કેમ્પ.

વીર સંવત ૨૪૫૧.
પ્રથમ આવૃત્તિ.

વિક્રમ સંવત ૧૯૮૧.
પ્રત ૧૦૦૦.

ધી 'પ્રજાપંથુ પ્રિન્ડીંગ વર્ક્સ' માં સી. એમ. મોદીએ છાપ્યું.
૬. નેહાભાઈની પોળ, ખાડીયા—અમદાવાદ.

મુદ્રણ આઠે આના (પોસ્ટેજ અલગ.)

બહાલા ! સેવા સ્વીકારશો ?

(આધવળના સંદેશાનો રાગ.)

૧

સ્વીકારો, ઓ બહાલા ! સેવા માહરી,
હીન ગણીને કરજો ના પ્રતિકાર જો;
બાણું છું કે સેવામાં ઉણપ ઘણી,
પણ તમ દિલડું દરિયા સમ ઉદાર જો. સ્વીકારો.

૨

કંઈ શ્રીમંતો સેવા તમ ચરણે ધરે,
અર્પે છે કંઈ રાજ્ય ઋદ્ધિભંડાર જો;
ગણના શું એવાની આગળ માહરી ?
ભેરી પાસે ધુધરીનો રણકાર જો. સ્વીકારો.

૩

સામગ્રી સેવાની કંઈ મુજ પાસ ના,
વિવેકની તો બાણું ના કંઈ વાત જો;
તનડું ને મનડું આ તમ ચરણે ધરે,
દયા કરીને સ્વીકારો, ઓ તાત જો. સ્વીકારો.

૪

જરૂર નથી સેવાની લ્હમને માહરી,
પણ મુજ મુક્તિ માટ કરો સ્વીકાર જો;
માનીશ હું તો જીવિત મુજને આપીયું,
છજી કયે શું વાણીમાં ઉપકાર જો ? સ્વીકારો.

અર્પણ.

(હરિગીત)

તે તો કલાપી-સ્નેહ-સરવર માંહિ સ્નાન કર્યું ઘણું,
ને લીધું આસ્વાદન કલાપી-કાવ્યના સૌરભતણું;
શિષ્યા બની, રાસી બની, જોગણ બની કવિ-સ્નેહીની,
ઉત્સંગમાં વસતી સદા તું સ્નેહી-સ્નેહરસે ભીની.

નિર્ઝર ફૂટેલાં કાવ્યનાં તુજ કેમ કુંઠિત થઈ ગયાં ?
ક્યમ સ્નેહીના પ્રેર્યા રસો અભિનવ બધા હ્રુત જ થયા ?
અર્પું ગરીબ મુજ કમળ બત્રીસ પાંખડીનું, શોભને !
તેની સુગંધ વિદારશે તુજ કાવ્ય-નિર્ઝર-શોભને ?

શ્રી ગુરુચરણે.

(ગઝલ)

૧

સમર્પણું શું કરું હું તો, પરમ ગુરુદેવના ચરણે ?
દયા લાવે તથાપિ એ, ભવાબ્ધિથી ઉગારે એ.

૨

ગુન્હા મહારા અનંતા જે, જરાએ યાદ ના લાવે.
રહું જે જ્ઞાન આત્માનું, કહીને મહેર બતલાવે.

૩

પૂરણ પ્રીતેથી શીખાવ્યો, ધરમનો એકલો મુજને,
જ્યમ જ્યમ શીખતો ચાલ્યો, શિખવિયો માર્ગ સેવાનો.

૪

શ્રીમંતાઈ ગુલામી છે, ફકીરી બાદશાહી છે;
લાલચોમાં ફસાયા તે, પડ્યા તે સત્ય સહમગ્નવ્યું.

૫

ધારણા ધારવી સેવા, ખરો એ ધર્મ સાધુનો;
જીવનજ્યોતિ જગાવીને, જગતને જ્ઞાન દેવાનો.

૬

સ્વાશ્રય એ જ છે સાચું, જીવન ધન પ્રાપ્ત કરવાનું,
મીઠાવી અજ્ઞતા મહારી, કરી, ગુરુ ! મહેર સહમગ્નવ્યું.

૭

હજારો ભૂલનું ભરીયું, ગુરુજી ! કાવ્યનું થોથું;
સ્વીકારો બાળ બાણીને, ધરું જે આપના ચરણે.

૮

પશું જેવો હતો હું તો, બનાવ્યો માનવી આપે;
અતિ ઉપકાર એ કીધો, ન જન્મો જન્મ વળવાનો.

૯

નથી કંઈ જ્ઞાન મહારામાં, તદ્મારો બાળ છું તોયે,
અહીં લઘુ હસ્તને કાયમ, શરણમાં સ્થાપજો સ્વામી !

થોડુંક.

મ્હારે જે કાંઈ મ્હારા વિચારો જણાવવા હતા તે તો “વિચાર-વંતરણ” માં જણાવ્યા છે, અને જે કાંઈ વિશેષ કહેવાનું છે તે અત્ર કહું છું. દરેક મનુષ્યે પોતાનામાં એક ગુણુ તો એવો ખીલવવો જોઈએ કે જેને માટે દુઃખનો પણ બોલી ઉઠે કે ‘વાહ! વાહ!’ કયો ગુણુ ખીલવવો તે તો સર્વની પોતપોતાની અભિરચિ ઉપર આધાર રાખે છે, કારણકે દરેકનો આત્મિક આનંદ અમુક ગુણુ પ્રત્યે સહજ ઢળેલ હોય છે, અને જે ગુણુ પ્રત્યે પોતાનું સહજ વલણુ હોય તે જ ગુણુ ખીલવવાને ખનતો પ્રયત્ન કરવો એ જ ઇષ્ટ છે. ખીજના કહેવાથી કે કોઈની દેખા-દેખીથી પોતાના સહજ આનંદને દબાવીને પરાણુ ખેંચીને ખીજના આનંદને મેળવવા જતાં પરિણામે પોતાનું મૂળ પ્રાપ્ત થતું નથી અને નવું મેળવાતું નથી. છેવટ આખું જીવન અનિયમિત-અસ્તવ્યસ્ત અને ઉભાંગડ માર્ગે-અનાનંદમાં જ પૂર્ણ થાય છે. તેમ કરવું જરા પણ ઇષ્ટ નથી.

પોતાના સહજ આનંદને સંપૂર્ણ દટ કરવાને મથતાં ઘણીએ વાર પાછા ફરવું પડે છે, ઘણીએ વાર નિરાશાના પ્રસંગો આવે છે, અને ઘણીએ વાર એ માર્ગ-ઇષ્ટ માર્ગને લાગવાનું મન થાય તેવા દુઃખદ પ્રસંગો આવે છે. કેટલીક વાર જે સદ્ગુણને મેળવવા આપણે મથતા હોઈએ તેનાથી વિપરીત-તદન ઉલટી દિશાએ જ કોઈ અકસ્માત્ત યોગે આપણે ઢળી પડીએ છીએ, પણ તેથી નિરાશ થવાની જરાએ જરૂર નથી કે પોતાના સદ્ગુણપ્રાપ્તિના માર્ગને મૂકી દેવાની જરાએ જરૂર નથી. સદ્ગુણસીદ્ધિ હમેશાં લપસણી હોય છે. વળી કુદરતનો નિયમ છે કે આગળ વધનારે-કોઈ મ્હોટી ખાઈ કે ફૂલો ફૂદી જવા ઇચ્છનારે એક વાર પાછા હાલવું જોઈએ. એમ આપણા માટે અને તો તે અસ્વાભાવિક કે અકુદરતી નથી. નંદીખેણુ, અરણીક મુનિવર વિગેરેના દૃષ્ટાન્તો આ કથનને સિદ્ધ કરે છે.

ઉપરના કથાનુસાર મહાર્ સહજ વલણ પ્રેમધર્મ અને તેને અંગે સેવાધર્મ પ્રત્યે છે અને તે વલણનું જ આ અલ્પ પરિણામ છે. મહને આશા છે કે જે સ્નેહથી આ સેવા અર્પાય છે તેવા જ સ્નેહથી સેવાનો સ્વીકાર થશે, અને જો એમ થશે તો મહારા જેવો સદ્ભાગી ખીજો કોણ? સેવા કરવામાં જ, કોઈ પણ ભોગે અન્યને શાન્તિ આપવામાં જ આ દેહનો અન્ત આવે તો એ જ પરમ કલ્યાણ, એ જ પરમ શાન્તિ.

પૂજ્ય શ્રી લાધાજી સ્વામી પુસ્તકાલયની ઉન્નતિ અર્થે થતા આવા પ્રયત્નને વખતો વખત ઉદાર ગૃહસ્થો તરફથી સહાય મળતી રહે છે, માટે પુસ્તકાલયના વ્યવસ્થાપકો તેવા સજ્જનોનો આભાર માને છે.

જેમ “પવિત્ર પ્રમદાનું પરાક્રમ” એ પુસ્તકમાં સુરતનિવાસી બા. ગુલાબચંદલાઇએ તથા કઠોરનિવાસી-હાલ પૈરીસમાં વસતા બાઈગુલાબચંદ અવિયળભાઇએ ઘણી સારી સહાય કરી છે, તેમજ આ પુસ્તક છપાવવામાં ગુપ્તદાનના શોખીન પોતાનાં સ્વર્ગીય માતૃશ્રીના સ્મરણાર્થે બે લાઠાઓએ રૂ. ૨૦૦) ની કિંમતી સહાય કરી છે. તેમનો પણ વ્યવસ્થાપકો આભાર માને છે, અને અન્ય સજ્જનોને કોઈ પણ જાતની સ્થાયી આવક વિનાની આ સંસ્થાને સહાય કરવા આમંત્ર છે.

મહારી સાથે વિચરતા વૃદ્ધ તપસ્વી મુનિ શ્રી લલ્લુજી મુનિ તથા સેવાભિલાષી લક્ષ્મીચંદ્રજી મુનિની ચાલુ સહાય મહને મહારા આવા કાર્યમાં કેટલીક ઉપકારક નિવડી છે. તે વાણીદ્વારા હું કેવી રીતે કથી શકું?

કાઠિયાવાડમાં ખીલોસ-દ્રલાના રહીશ શ્રી. મૂળદાસ મોનદાસ કે જે સારા કવિ છે અને જેમની તરફથી “હિંદની હાલત અને કર્જ કંપારી” નામનું ઉપયોગી કાવ્યકથાનું પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થયું છે તે કવિરાજે કાવ્યો સંબંધી મહને કેટલીક સૂચના કરી છે, તેને માટે હું તેમનો ઋણી છું.

કુમસ, કાર્તિક વદી ૪ ને શુક.

લિ.

વીર સંવત ૨૪૫૧.

} જૈન મુનિ છાયાલાલજી.

પ્રસ્તાવના.

આ કાવ્યમાળાની પ્રસ્તાવના લખવાનું કાર્ય મહારાજ શ્રી છોટાલાલ-જીએ મને સોંપ્યું છે. મેં તે આનંદપૂર્વક સ્વીકાર્યું છે. સામાન્ય રીતે કોઈ મનુષ્ય બીજા મનુષ્યની અન્તરની ભાવનાઓ, કલ્પનાઓ, માન્યતાઓ, સંપૂર્ણપણે સમજી શકતો નથી. દરેક મનુષ્યને પોતાનું ખાસ દૃષ્ટિબિંદુ હોય છે અને જ્યારે તે બીજાનું દૃષ્ટિબિંદુ સમજવા પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે તે સમજવામાં પણ તેની પોતાની કલ્પના અને પોતાનાં અનુમાનોનો જ વર્તાઓછા પ્રમાણમાં આશ્રય લે છે. તેમ કરતાં બીજાની ભાવના વગેરેને કાંઈક અન્યાય થવાનો પણ સંભવ રહે છે. આમ થવાનાં અનેક કારણો છે. (૧) દરેક મનુષ્ય પોતાના સ્વભાવમાં બીજા મનુષ્યથી અમુક રીતે અને અમુક અંશે જુદો પડે છે. કોઈ મનુષ્ય ઇચ્છાપ્રધાન હોય છે, કોઈ જ્ઞાનપ્રધાન હોય છે, કોઈ કાર્યપ્રધાન હોય છે, કોઈ સૌંદર્ય અને કળાપ્રધાન હોય છે, કોઈ વિજ્ઞાનપ્રધાન હોય છે, કોઈ ભક્તિ અથવા પ્રેમપ્રધાન તો કોઈ વ્યવસ્થાપ્રધાન હોય છે. (૨) આ જગત એક શાળા છે, અને દરેક જીવાત્મા તેનો વિદ્યાર્થી છે અને વિકાસક્રમની જુદી જુદી પાયરીપર ઉભો રહીને જુદાં જુદાં ધોરણ અને તેમાં પણ જુદા જુદા વિષયનો અભ્યાસ કરી રહ્યો છે. (૩) દેશકાળની પરિસ્થિતિ, પોતાના સંપ્રોગો અને શિક્ષણ પણ દરેકની ઉપર જુદી જુદી અસર કરે છે. (૪) દરેક મનુષ્યને ઘણા જન્મોથી પોતાના જ દૃષ્ટિબિંદુથી જોવાની અને કોઈ પણ વસ્તુ વા મનુષ્ય સંબંધી મત બાંધવાની ટેવ પડેલી હોય છે. (૫) દરેક પ્રસંગ, દરેક દૃશ્ય, દરેક શબ્દ જુદા જુદા મનુષ્યમાં જુદી જુદી જાતની સ્મૃતિઓ, ભાવનાઓ, કલ્પનાઓ અને જુદા જુદા પ્રકારના સંસ્કારોને જન્મ આપે છે. આને જ લીધે લોકોમાં મતભેદ, વિચારભેદ અને સમજભેદ થાય છે. પરંતુ આ ભેદમાં જ છેવટનો અભેદ સમાવેલો છે અને અનન્ત જ્ઞાન દૂષાયેલું છે. સમજી મનુષ્ય મતભેદથી

ડરતો નથી પણ ખુશી થાય છે, કારણકે તેમાં તેને બીજી દૃષ્ટિ સમજવાની અને તેમ કરી પોતાની દૃષ્ટિમર્યાદા વધારવાની તક મળે છે. જગતમાં તત્ત્વજ્ઞાન અને વિજ્ઞાનનો વિકાસ આ જ રીતે થઈ રહ્યો છે. જે મનુષ્ય ‘મારું એટલું જ સારું’ એમ માની બેઠો છે તે પોતાની પ્રગતિ કરી શકતો નથી. જે મનુષ્ય ‘સારું એટલું મારું’ એમ સમજતો થયો છે તે દરેકમાંથી કંઈ ને કંઈ સત્ય ગ્રહણ કરે છે, અને વિકાસમાં જલદી આગળ વધે છે. આ પ્રસ્તાવના લખવાનું કામ મને સોંપવામાં મહારાજશ્રીએ એક નવીન દૃષ્ટિ સમજવાની મને તક આપી છે તેટલા માટે હું તેમનો આભાર માનું છું.

પદ સામાન્ય રીતે ભાવનાપ્રધાન અને કૃત્યનાપ્રધાન હોય છે; ત્યારે ગદ્ય સામાન્ય રીતે વિચારપ્રધાન અને અનુભવપ્રધાન હોય છે; જોકે પ્રવીણ કવિ અને પ્રવીણ લેખક આ બંને ભાવો પોતાની કૃતિમાં લાવી શકે છે.

ધણા લેખકનાં ધણાં કાવ્યો અને ધણા લેખો સ્વાભાવિક અને અન્તરાત્માની પ્રેરણાથી લખાયેલાં હોય છે. ધણા લેખકનાં ધણાં કાવ્યો અને લેખો અસ્વાભાવિક, કોઇના કહેવાપરથી અથવા બહારના લોકપ્રવાહમાં ખેંચાઈને લખાયેલાં હોય છે. સ્વાભાવિક અને અન્તરપ્રાસાદિત કાવ્યો અને લેખો જગતમાં દીર્ઘ કાળ ટકી રહે છે, અસ્વાભાવિક મરડી મચડીને તૈયાર કરેલાં અને લોકપ્રવાહમાં ખેંચાઈને લખાયેલાં કાવ્યો અને લેખો થોડા સમયમાં ભૂંસાઈ જાય છે. સ્વાભાવિક કે અસ્વાભાવિકપણાની ખજાર દરેક કાવ્ય અને દરેક લેખ પોતે જ આપી દે છે.

દરેક લેખક અને દરેક વક્તા પોતાની કૃતિને માટે કર્મ દેવતાને જવાબદાર થાય છે. જેટલા પ્રમાણમાં તેના લેખો, કાવ્યો અને ભાષણો વાચકવર્ગ અને શ્રોતાવર્ગને સારા થવા અને બીજાનું સારું કરવા પ્રેરે છે તેટલા પ્રમાણમાં તે જગતનો મિત્ર થાય છે, અને જેટલા પ્રમાણમાં તે વાચકવર્ગમાં અને શ્રોતાવર્ગમાં કામ, ક્રોધ, ધિક્કાર વગેરેનાં તત્ત્વો પોષે છે તેટલા પ્રમાણમાં તે માનવજાતિનો દુશ્મન થાય છે. નાટકો, સીનેમા,

વર્તમાનપત્રો અને વિચારપત્રોને પણ આ જ નિયમ લાગુ પડે છે; માટે દરેક લેખકે તથા વક્તાએ બહુ સાવધાન રહેવાની જરૂર છે.

આ કાવ્યમાળાનું પહેલું કાવ્ય “ આન્તર બળને દેજો, ઓ તાતજી ! આન્તર બળને દેજો ” એ પ્રાર્થના મગ્નની છે. જીવનની સામા થવું, જીવનને ધિક્કારવો એ દરેક મનુષ્યની ફરજ છે, પરંતુ જીવન કરનાર મનુષ્યને તેમાંથી જીદો પાડી તેના તરફ દયા બતાવવાની જરૂર છે. અજ્ઞાની મનુષ્ય જ જીવન કરે છે, અને અજ્ઞાનીને ધિક્કારવાનો નથી પણ સુધારવાનો છે. જીવનનું મૂળ અજ્ઞાન અને સત્તાના સંમેલનમાં રહ્યું છે. આથી જ જલીયાનવાળા બાગમાં, ચૌરીચૌરામાં અને મલબારમાં અભ્યાસ થયા હતા. આથી જ એક બીજાના ધર્મમંદિરોના પર, કોમ કોમના ઝઘડા વખતે હુમલા થયા હતા અને હજી પણ થાય છે.

“ પત્નીની પ્રાર્થના ” ના બીજા કાવ્યમાં પતિને દેશસેવા કરવા માટે પ્રેરવાની ભાવના સારી રીતે બતાવવામાં આવી છે, અને ‘ અસહકારના શસ્ત્ર ’ને પ્રધાનપદ આપવામાં આવ્યું છે. શાળા, ધારાસભા, ન્યાયમંદિર, સરકારી નોકરી તથા માન આંદોનો બહિષ્કાર અને કર આપવાની મનાઇવાળો ૧૯૨૦-૨૧ નો અસહકાર ૧૯૨૪ સુધીમાં કેટલો સફળ થયો છે, અથવા નિષ્ફળ થયો છે તે સમયે જ બતાવી આપ્યું છે. અસહકાર પણ સ્વરાજ્યપ્રાપ્તિનો એક માર્ગ છે, એમ હું માનું છું. પણ તે અસહકાર ખરેખર અહિંસક-કાયા વાણી અને વિચારથી પણ અહિંસક અને સત્ય તથા પ્રેમપ્રધાન જ હોવો જોઈએ-વેદાન્તમાં જેને તીતિક્ષા કહે છે તેવો જ હોવો જોઈએ.

સહનં સર્વદુઃખાનામપ્રીતિકારપૂર્વકમ્ ।

ચિન્તાવિલાપરહિતં સા તીતિક્ષા નિગચ્છતે ॥

દુઃખ દેનારને દુઃખ દીધા સિવાય, ધા કરનારપર ધા કર્યા સિવાય, પોતાનું દુઃખ ક્યારે દૂર થશે તેની ચિન્તા કર્યા સિવાય અને દુઃખની ક્યારે કર્યા સિવાય જે કાંઈ દુઃખ આવી પડે તે સહન કરવું તેનું નામ તીતિક્ષા.

આવી તીતિક્ષા તે જ અહિંસક અસહકાર. આવો અસહકાર પ્રહલાદે કર્યો, હરિશ્ચંદે કર્યો, મીરાંબાઈએ કર્યો, અને વિજય પાખ્યા. આવો અસહકાર વસિષ્ઠજીએ કર્યો અને વિશ્વામિત્રના સૈન્યને પાછું હટાવ્યું. આવો અસહકાર મજુરોને ખાતર થોડાં વર્ષ પહેલા ગાંધીજીએ અમદાવાદમાં કર્યો અને મીલમાલેકોને નમાવ્યા. પણ આવો અસહકાર વ્યક્તિગત ચર્ચ શકે—સમૂહગત નહિ. આવો અસહકાર સંત પુરુષોની સ્થિતિએ પહોંચેલી પ્રજા કરી શકે—ખીજ નહિ.

“ દેશી બધુઓ ” નું ત્રીજું કાવ્ય અને “ વિદેશી વસ્ત્રો ” નું ચોથું કાવ્ય સ્વદેશી વસ્ત્ર પહેરવા અને વિદેશી વસ્ત્રો ત્યજવાની ભલામણ કરનાર છે.

દેશી તજ વિદેશી લીધું, દેશી બધુ ભૂખે માર્યા;

દયા વિનાના દાનવ થઇને, માનવજીવન હાર્યા;

માર્યા હુન્નરને, તાર્યા નહીં દીન નરને.

ત્રીજા કાવ્યનું આ પદ બહુ મજનું છે. તેમાં ભાવના સાથે વિચાર-પ્રધાનતા પણ રહેલી છે.

હિન્દુ મુસલમાન પારસી સર્વે, દેશ શરીર ઉપાંગો;

એક જ ચૈતન્ય તેમાં માની, બેદબરમને ભાંગો;

સાંધો સ્નેહ સદા, વિપત્તિ જેથી નાવે કદા.

આ પદમાં વિચાર કરતાં વૃત્તિની પ્રધાનતા વિશેષ છે. તેને લીધે, જે ચૈતન્ય હિન્દુ મુસલમાન પારસીમાં છે તે જ ચૈતન્ય અન્ય દેશના લોકોમાં પણ છે અને એક ચૈતન્યની દૃષ્ટિએ તો સ્વદેશી વિદેશી રહી શકતું નથી, આ વાત ભૂલાઈ ગઈ છે.

ચોથા પદમાં વિદેશીને વખોડવામાં કેટલીક અતિશયોક્તિ થઇ ગઇ છે. લોકસમૂહમાં સ્વદેશી વસ્ત્ર પ્રત્યે પ્રીતિ કરાવવામાં કદાચ આવું કાવ્ય થોડો સમય ઉપયોગી જેવું જણાય, પરંતુ તેમાં એક જ દૃષ્ટિનું પ્રાધાન્ય બહુ છે.

‘વખોડે ખાદી તે પાપી’ એમ કહેવામાં બૃહમદ્દિને પ્રાધાન્ય અપાયું

છે. સરકારી શાળામાં ભણવું તે પાપ છે, ધારાસભામાં જવું તે પાપ છે, ધારા-સભામાં જનારને મત આપવો તે પાપ છે, એમ ૧૯૨૦-૨૧ માં કહેવાતું હતું. ‘ધારાસભાના અમુક ઉમેદવાર સિવાય બીજાને મત આપવો તે પાપ છે’ એમ ૧૯૨૩ માં કહેવાયું હતું. આવું જ પાપ ખાદીને વખોડવામાં ગણવામાં આવ્યું છે. પાપ શબ્દ આમ ગમે ત્યાં લગાડી દેવાથી તેનો મૂળ અર્થ હડી ગયો છે.

નથી જ્યાં રચતી ખાદી, નફ્ટ એ હિન્દસંતાનો;
ભૂમિને મારતા ભારે, વિદેશી વસ્ત્રથી, બહાલા !

આમાં સ્વધર્મી દેશભક્તિ અને દેશસેવા ખાદીમાં જ આણી મૂકી છે. હિન્દમાં થતું સઘળું કાપડ સ્વદેશી જ છે. હિન્દની મીલોનું કાપડ સ્વદેશી જ છે. મીલના કાપડ સિવાય હિન્દને કાપડ પૂરું પડી શકવાનું નથી. દરેક માણસે કાંતવાની અને વણવાની વાત હાલના દેશકાળ માટે શક્ય નથી અને પ્રાચીન કાળમાં પણ શક્ય નહોતી એ વાત ક્ષણવાર ભૂલાઈ ગઈ છે. સ્વદેશી કાપડનો મુખ્ય મુદ્દો આર્થિક સ્થિતિપર રચાયો છે. દેશને આપાદ કરવા માટે સ્વદેશી કાપડ અને બીજી પણ સ્વદેશી વસ્તુઓ જ વાપરવાની, નવાં કારખાનાં કાઢવાની, સ્વદેશી હુન્નર ઉદ્યોગોને પોષવાની જરૂર છે. પરંતુ બીજી રીતે અનેક પ્રકારની દેશસેવા કરનાર, સ્વદેશી કપડાં પહેરનાર પણ ‘ખાદી’ નહિ પહેરનાર માણસ નફ્ટ છે, અને સ્વરાજ્ય ફંડનો ગોટાળો કદાચ કરે, પોતે વિદેશી કાપડની અથવા બીજી વિદેશી વસ્તુઓની દુકાન માંડે પણ ખાદી પહેરે છે તેથી તે દેશભક્ત છે એવું નથી. સ્વદેશીને સંપૂર્ણ ઉત્તેજન આપવાની જરૂર છે પણ સાથે સ્વદેશીને નામે વસ્તુઓનો ભાવ વધારી સ્વદેશી ભાઈઓના ચૈસા ખેંચવાની રીતિની સામે પણ સમ્પત્તિ વિરુદ્ધતા બતાવવાની જરૂર છે.

આ કાવ્યો સંબંધમાં જે લખ્યું છે તે તેનો દોષ બતાવવા માટે લખ્યું નથી પણ તે વાંચતી વખતે બીજી બાબતો પણ લક્ષમાં રાખવાની છે એ જ હેતુથી લખેલું છે. એક કાવ્ય કે એક લેખમાં સઘળા દક્ષિણિંદુ ન આવી શકે તે તદ્દન સ્વાભાવિક છે. આવાં કાવ્યોમાં

આન્તર પ્રસાદીના કરતાં લોકપ્રવાહની છાયા વિશેષ જણાય છે.

‘ શા કામનું ? ’ આ પાંચમું કાવ્ય મુનિશ્રીએ અત્યારની માનવ-
જાતિ ઉપર દૃષ્ટિ નાંખીને લખેલું છે. લોકો રૂપીયા, આના, પાઈનો હિસાબ
કરે છે, પરંતુ ગમે તેટલા રૂપીયા ખર્ચવાથી પણ ન મળી શકે તેવું
જીવન કઈ રીતે ગુમાવવામાં આવે છે તેનો હિસાબ કરતા નથી. આને જ
લીધે મનુષ્યોનો મોટો ભાગ વિકાસક્રમમાં બહુ જ ધીમેથી આગળ વધે
છે. ઘણા લોકો માત્ર મોટી મોટી વાતો કરવામાં સમય ગાળે છે, પણ
ઉચ્ચ જીવન ગાળવા પ્રયત્ન કરતા નથી. આથી મનુષ્યજીવનનો મોટો
ભાગ તદ્દન નકામો અને અસાવધપણે ગુમાવાય છે. મહારાજશ્રી ચોક્કસ જ
કહે છે કે:—

ત્યાગી થઈ તસ્કર બની શુભ ત્યાગનો ત્યાગ જ કર્યો,
વળી માન ઈર્ષા ને અદેખાઈતણો સંગ્રહ કર્યો;

* * * *

બહુ પ્રેમની વાતો કરી પણ વૈર અન્તરમાં ભર્યું,
આપી ક્ષમા નહિ એકને જીવન બધું ઝેર જ કર્યું.

* * * *

કાળાં મટી ઘોળાં થયાં પણ કામ કાળાં ના તળ્યો;
પ્રીતિથકો જગદીશને પણ એક પણ તું ના ભળ્યો.

* * * *

“ મોહમાયા ” ના છઠ્ઠા કાવ્યમાં સાધારણ વિચારના લોકો પોતાનું
જીવન કેવી રીતે ગાળે છે તે બતાવ્યું છે અને એવી સ્થિતિના
લોકોને સાધારણ રીતે જેવો બોધ કરવામાં આવે છે તેવો આ કાવ્યમાં
કરેલો છે. સ્ત્રીજાતિને અધ્યાત્મજીવનમાં બંધનરૂપ ગણવાની પદ્ધતિ
ઘણા જમાનાથી ચાલી આવે છે. પણ ખરી રીતે સ્ત્રીજાતિ બંધનરૂપ
નથી પણ પુરૂષશરીરમાં સ્ત્રીજાતિને માટે રહેલી કામવાસના જ બંધન-
રૂપ છે. જો સ્ત્રીને બંધનરૂપ ગણવામાં આવે તો સ્ત્રીની દૃષ્ટિએ પુરૂષ
પણ બંધનરૂપ ગણાવો જોઈએ. માનસ શાસ્ત્રના અભ્યાસીઓ કહે છે

કે મનુષ્ય બીજને ચાહવામાં પોતાનામાં જે કાંઈ ચાહવા જેવું છે તેને જ ચાહે છે અને બીજને ધિક્કારવામાં પોતાનામાં જે કાંઈ ધિક્કારવાલાયક છે તેને જ ધિક્કારે છે. મનુષ્યમાં કામવાસના છે અને જ્યારે તે ઉચ્ચ જીવન ગુજારવા પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે તે આ વાસનાને ધિક્કારે છે. આવી વાસના સ્ત્રીશરીરમાં છે એટલે તે સ્ત્રીઓને બંધનરૂપ ગણવા માટે છે. જ્યારે મનુષ્ય પોતાની કામવાસનાને વિશુદ્ધ પ્રેમમાં બદલી નાંખે છે ત્યારે તે પ્રેમનો ભક્ત બને છે તેથી તે સ્ત્રીને દેવી તરીકે પૂજવા માટે છે. પરમાત્મા સૌ કોઈ ભૂત-પ્રાણીના હૃદયમાં વસેલા છે. જેવો આત્મા પુરુષ-શરીરમાં છે તેવો જ આત્મા સ્ત્રીશરીરમાં છે. બન્નેને માટે મોક્ષના દર-વાજા ખુલ્લા છે. હાલમાં જ્યારે આપણે કામ કામ વચ્ચે, ધર્મ ધર્મ વચ્ચે અને પ્રજા પ્રજા વચ્ચે પ્રેમભાવના વધારવા ઈચ્છીએ છીએ ત્યારે સ્ત્રી અને પુરુષજાતિ વચ્ચેના સંબંધને પણ પ્રેમભાવનાવાળો બનાવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ અને સ્ત્રીજાતિને માયા કે બંધનરૂપ ગણવાનું સદં-તર ભૂલી જવું જોઈએ. માટે આ પદમાં જ્યાં જ્યાં ‘રામા’ ‘નારી’ ‘ધ્યારી’ આવે છે ત્યાં સ્ત્રીને બદલે પોતાનામાં રહેલી કામવાસનાનો જ અર્થ લેવામાં આવે તો વધારે સારું છે.

સાતમું કાવ્ય ‘મનને ઉપદેશ’ પર છે. આ કાવ્યમાં સંસારમાં મચેલું મન શું શું કરી રહ્યું છે તે બહુ સારી રીતે બતાવેલું છે.

આશુસમ પરના દોષ નિહાળ્યા, પર્વત સમ નિજ દોષ ન ભાળ્યા,
ગાયા નહિ તે ગુણ કદિએ ગુણવતના રે.

મનુષ્યજાતિના મોટા ભાગમાં આ ટેવ બહુ સહજ છે. આપણને સૌને પારકા નાના દોષો પણ બહુ મોટા જણાય છે અને આપણા મોટામાં મોટા દોષો તરફ આપણે આંખો આડા કાન કરીએ છીએ. જો આપણે ખરેખર જ સુધરવું હોય તો આપણે બીજા લોકોમાં શું શું ખુબીઓ છે તે શોધી કાઢવા અને આપણા પોતાનામાં શું શું ખામીઓ છે તે શોધી કાઢવા ચાલુ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જ્યાં આગળ લોકસમૂહને ખાતર કોઈની ખામી જણાવવી પડે અથવા કોઈની પોતાની જ વિનિતિથી તેને

સુધારવાને ખાતર તેની ખામી જણાવવાની જરૂર પડે તો તે જણાવવી અને તે સામાનું સ્વમાન જાળવીને અને વિનયયુક્ત શબ્દોથી જ જણાવવી. એ સિવાય મૌન રાખવું એ જ સારો નિયમ છે. કોઇની ક્ષેત્રી કરવાના હેતુથી કોઇના દોષો જોવા જોઇએ જ નહિ.

“ તપાસી જો ” નું કાવ્ય ઘણું ઉપયોગી છે. આ કાવ્યમાં કહ્યું છે તેમ જો કોઇ મનુષ્ય પોતાનું જીવન હમેશાં રાત્રિના સૂતી વખતે તપાસતો જાય અને જે જે ભૂલ થઈ હોય તે બીજે દિવસે નહિ કરવાનો નિશ્ચય કરતો જાય અને દિનપ્રતિદિન પોતાનું જીવન સુધારતો જાય તો તે એક જન્મમાં અનેક જન્મનાં કાર્ય કરવાને તે જરૂર શક્તિમાન થાય. આ કાવ્યમાં નીચેનું પદ બહુ સુંદર છે,

છોડી દે ભેદ ‘હું’ ‘તું’ના, સહુ ‘તારું’ તું ‘સહુનો’ થા,

ટાણું ન તું આ ભૂલી જા રે.

આગળ જણાવ્યું છે તેમ પદ સાધારણ રીતે વૃત્તિપ્રધાન હોય છે. દરેક કાવ્ય તેના લેખકની તે કાળની મુખ્ય વૃત્તિનું દિગ્દર્શન કરાવે છે.

‘વિદાય’નું કાવ્ય લેખકની એક કાળની મનોવૃત્તિનું આમેહુબ ચિત્ર આપે છે. અત્યારના લગભગ સધળા ધર્મો અને સંપ્રદાયના ઘણા કહેવાતા સાધુઓની આ કાવ્યમાં બતાવ્યા જેવી જ સ્થિતિ છે. આવી સ્થિતિ જોઇને મહારાજશ્રીને બહુ ખેદ થયો હોય અને તે ખેદમાં જંગલમાં જઈને કોઈ એકાન્ત સ્થળમાં વસવાતો વિચાર થોડો સમય કર્યો હોય એમ આ આખું કાવ્ય કહે છે. આ બહુ સ્વાભાવિક અને હૃદયના આત્મર નાદરૂપ છે.

“ દંભી યોગીને ” આ કાવ્યમાં હૃદયના કરતાં મનની ધાર વધારે છે. કાવ્યનો પ્રવાહ આગલા કાવ્યના જેવો સ્વાભાવિક જણાતો નથી. આમાં પણ કહેવાતા ત્યાગીઓની સ્થિતિનું ભાન કરાવ્યું છે. આજ-કાલ સાધુ કે સંન્યાસી થવું બહુ સહેલું થયું છે, કેટલાક સાધુ-સંન્યાસી અને બાવાઓ માત્ર શિષ્યો વધારવામાં જ પોતાની મહત્તા માની રહ્યા છે તેથી તેઓ ગમે તેટલી નાની ઉંમરના છોકરાને પણ દીક્ષા આપી દે છે. તેઓ પોતે જ દીક્ષાના ખરેખરા અધિકારી હોતા નથી

ઐટલે બીજો માણસ તેનો અધિકારી છે કે નહિ તે તેઓ જોઈ શકતા નથી. આથી ત્યાગીઓનો મોટો ભાગ માત્ર નામનો ત્યાગી થયો છે. આવા ત્યાગ કરતાં સાદું અને નીતિવાળું ગૃહસ્થ જીવન હજાર દરજ્જે સાફ છે.

“વિધવાનો આર્તનાદ” આ કાવ્ય બાળ વિધવાઓની સ્થિતિનું ભાન કરાવે છે. આ કાવ્ય બતાવી આપે છે કે મહારાજશ્રી સમાજ-સુધારણાના વિષયોમાં પણ સારો રસ લે છે.

“સદા આનંદથી રહેવું” આ કાવ્ય કોઈ વખત ‘મસ્તવૃત્તિ’ માં બનાવેલું હોય એમ જણાય છે.

“બારણું ઉઘાડાં રાખો” આ કાવ્યમાં સેવાભાવથી મિશ્રિત થએલો કર્ણ રસ છે. સર પ્રભાશંકરનું ‘ઉઘાડી રાખશો બારી’ કાવ્ય વાંચ્યા પછી મુનિ મહારાજે આ કાવ્ય કદાચ લખ્યું હોય. કાવ્યની વસ્તુ-સંકલના સર પ્રભાશંકરના કાવ્યથી જુદી છે, પરંતુ મુખ્ય મુદ્દો સામાન્ય છે.

‘પ્રભુને સંદેશ’ ‘અભ્યર્ચના’ અને ‘વિનંતિ’ આ ત્રણે કાવ્યો ભક્તિપ્રધાન છે, પરંતુ દરેકમાં ભક્તિનો જુદો જુદો પ્રકાર પ્રદર્શિત થયેલો છે. પહેલામાં અબેદભાવ વિશેષ છે. બીજામાં પિતાપુત્ર ભાવ રહેલો છે. ત્રીજામાં વિરહભાવના રહેલી છે.

“મિત્રને” નું કાવ્ય જગતમાં સન્મિત્ર મળતા નથી, એવું માનનારા મિત્રને ઉદ્દેશીને લખાયું હોય એમ જણાય છે. કાવ્યની છેલ્લી કડી આ માન્યતાને મજબૂત કરે છે:-

લુણ હોય જેવા તેહને તેવા મળે છે સર્વદા.

‘તારો ઉપકાર’; ‘શાને?’; ‘પતિને પત્ર’; ‘વિરહિણીની અરજ’; ‘દીલનો દિલદાર’; ‘થેલુડીને’; ‘હૃદયાધાત’; ‘અબોલા સ્નેહી પ્રત્યે’; ‘સ્નેહીનો જવાબ’ (કાવ્ય: ૧૮, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૩, ૨૮, ૩૦, ૩૧.) આ કાવ્યો પ્રેમલક્ષણા ભક્તિનાં છે. આમાંનાં અમુક કાવ્યોમાં પ્રભુને પ્રિયતા-માશુક ભાવે અને અમુકમાં પ્રિયતા-આશક ભાવે ઉદ્દેશો છે.

મહારાજશ્રીએ થોડાં વર્ષ પૂર્વે ‘વિશુદ્ધ-પ્રેમ-પ્રવાહિની’ નામનું પુસ્તક પ્રકટ કર્યું છે. તેમાં ‘હૃદયોદ્ગાર’ નામના લેખમાં પોતે જૈન સાધુ હોવા છતાં પ્રેમનાં કાવ્યોનો સંગ્રહ શામાટે કર્યો છે તેનો ઉત્તમ પ્રકારે ખુલાસો કર્યો હતો અને પ્રભુને માથુક ભાવે ભજવા કરતાં આશક ભાવે ભજવા તરફ પોતાની પસંદગી બતાવી હતી. એ પુસ્તકમાં ભક્તરાજ અમૃતલાલ સુંદરજી પટ્ટીયારે ‘આ પુસ્તક સંબંધી બે બોલ’ નામનો એક લેખ લખ્યો છે. તેમાં તેમણે પરમાત્માને માથુક તરીકે ભજવાના મતનું સમર્થન કરેલું હતું.

ગુરુભાવે, પ્રિયતમાભાવે, પિતૃભાવે, પ્રિયતમભાવે, માતૃભાવે કે મિત્રભાવે પ્રભુને ભજવા સંબંધી મારા વિચારો નીચે મુજબ છે:

(૧) સામાન્ય રીતે સ્ત્રીશરીરવાસી જીવો જ પ્રભુને ‘પ્રિયતમ’ ભાવે ભજવા પ્રેરાય છે. કવિ દયારામ જેવા પુરુષશરીરવાસી જીવો જવલ્લે જ જોવામાં આવે છે.

(૨) સામાન્ય રીતે, પુરુષશરીરવાસી જીવો, જો ચાહે તો, પ્રભુને ‘પ્રિયતમા’ ભાવે ભજી શકે છે. આ ભક્તિનું સાહિત્ય ખાસ કરીને સુશી ભક્તોએ જગતને આપેલું છે. સ્ત્રીશરીરવાસી કોઈ જીવાત્માએ પરમાત્માને ‘પ્રિયતમા’ રૂપે ભજ્યાનું દૃષ્ટાન્ત મહારાજનાજીવામાં કે સાંભળવામાં આવ્યું નથી.

(૩) આશક કે માથુક ભાવનાની ભક્તિમાં સ્ત્રીલિંગ અથવા પુલ્લિંગનો વિચાર વધારે પ્રબળ રહે છે. પ્રેમની અને ભક્તિની સઘળી કલ્પના શરીરની જાતિ ધ્યાનમાં લેઈને જ કરવામાં આવે છે.

(૪) પિતા, માતા, ગુરુ કે મિત્રભાવનાથી પણ પરમાત્માની ભક્તિ થઈ શકે છે અને આ ભક્તિ સ્ત્રી તેમજ પુરુષશરીરવાસી જીવો પણ સહેલાઈથી કરી છે, કારણકે આ સંબંધો શરીરની જાતિના કરતાં વડિલ ભાવના ઉપર આધાર રાખનાર છે. એટલે આવા ભાવવાળી ભક્તિને પણ વિસરવા જેવી નથી.

(૫) પ્રિયતમા, પ્રિયતમ, માતા, પિતા, ગુરુ, મિત્ર વિગેરે ભાવનામાં

નામરૂપની પ્રધાનતા વિશેષ છે. આવી ભક્તિ મોટે ભાગે એકદેશીય હોય છે. તેમાં ભક્તના પોતાના જ દીલના ઉભરા વધારે હોય છે અને પોતાના જ આનંદ, પોતાની જ લઘુતા અથવા પોતાના જ વિરહનો વિશેષ વિચાર હોય છે. અલખત, આ ભક્તિ પણ અન્તે નિર્ગુણ નિરાકાર અને સર્વવ્યાપક રૂપનું દર્શન કરાવે છે, પરંતુ શરૂઆતમાં તો તે એકદેશીય હોય છે અને તેમ હોવી જ જોઈએ. આ એકદેશીયપણું તેના દોષરૂપ નથી પણ લક્ષણરૂપ છે.

(૬) તેમનું સર્વજ્ઞ, સર્વવ્યાપક, અને સર્વશક્તિમાન સ્વરૂપ ધ્યાનમાં રાખીને જો કોઈ સ્ત્રી અથવા પુરૂષ પરમાત્માને પ્રિયતમ કે પ્રિયતમાના ભાવથી ભરે તો તેમાં તેનું કલ્યાણ જ થાય છે. પરંતુ આ ખરું સ્વરૂપ સમજ્યા પહેલાં જો કોઈ મનુષ્ય માત્ર દેખાદેખીથી આશકમાથુકની વાતો કરે છે તો તેને આડે માર્ગે ચડી જવાનો ભય છે. જેમણે પોતાની કામવાસનાને વિશુદ્ધ કરી હોય, સંપૂર્ણ જીતી હોય, તેણે જ આ માર્ગે ગતિ કરવાની છે. બીજાઓ માટે માતા, પિતા, ગુરુ, કે મિત્રભાવવાળી ભક્તિ વધારે સહીસલામત છે.

(૭) સઘળા પુરૂષો એક જ સ્વભાવના નથી, તેમ સઘળા જીવો પણ અમુક જાતિના શરીરમાં જન્મ લીધા કરતા નથી. આ વિશ્વ એક શાળા છે, દરેક જીવ તેનો વિદ્યાર્થી છે, અને પોતાના ધર્મપિતાના જેવી પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવા માટે તે જગતમાં વારંવાર જન્મ લે છે. પુરૂષ-શરીરદ્વારા દૃઢતાસચ્ચક સદ્ગુણો સહેલાઈથી ખીલવી શકાય છે. સ્ત્રી-શરીરદ્વારા કોમળતાના સદ્ગુણો સહેલાઈથી ખીલવી શકાય છે. આ બંને જાતના સદ્ગુણો દરેક જીવાત્માને ખીલવવાના છે, માટે તે અમુક જન્મો સ્ત્રીશરીરમાં જન્મ લઈ કોમળતાના અમુક અંશે ખીલવે છે અને અમુક જન્મો પુરૂષશરીરમાં લઈ દૃઢતાનો ગુણ અમુક અંશે કેળવે છે. કોઈ એક જાતનો ગુણ હદ કરતાં વધારે ન ખીલે કે જેથી તેને બીજો ગુણ ખીલવો કઠણ પડી જાય, તેથી સામાન્ય રીતે દરેક જીવ થોડા જન્મો સ્ત્રીશરીરમાં તો થોડા પુરૂષશરીરમાં એમ તે પૂર્ણતાએ પહોંચે ત્યાં-

સુધી લે છે. આને જ લીધે કેટલીક વખત કેટલાંક પુરુષશરીર પર સ્ત્રી-
ત્વની છાપ વધારે દેખાય છે, અને કેટલાંક સ્ત્રીશરીર પર પુરુષત્વની
છાયા વધારે જણાય છે; કારણકે જ્યારે કોઈ એક જીવ અમુક જન્મો-
સુધી અમુક અંશે કોમળતા ખીલવીને પછી અમુક અંશે દૃઢતા ખીલ-
વવા માટે પુરુષશરીર લે છે ત્યારે થોડા જન્મોસુધી તેના શરીર પર
સ્ત્રીત્વની છાપ રહે છે અને રહેતે રહેતે તે ઓછી થતી જાય છે.
એવી જ રીતે અમુક જન્મો પુરુષશરીરમાં લીધા પછી ફરીથી સ્ત્રી-
શરીર લેતાં પુરુષત્વની છાયા થોડા જન્મોસુધી રહે છે અને રહેતે રહેતે
ઓછી થતી જાય છે.

કોઈ જીવ એકાએક મોટો ભક્ત થતો નથી. ભક્તિની શરૂઆત
પણ કોઈને કોઈ જન્મમાં પોતાના ગૃહમાંથી કે કોઈ સંબંધી પ્રત્યેના
પ્રેમમાંથી થાય છે. જે જીવોએ સ્ત્રીશરીર વધારે વખત લીધું હોય છે,
જેઓ વૃત્તિપ્રધાન છે, અને જેના હૃદયનાં દ્વારો પોતાના પતિ પ્રત્યેના
પરમ પ્રેમને લીધે ખુલ્યાં હોય છે તેઓ ગમે તે શરીરમાં હોય તોપણ
પ્રભુને પ્રિયતમ-આશક ભાવે પૂજવા પ્રેરાય છે. જે જીવોએ પુરુષશરીર
વધારે વખત લીધું છે, જેઓ વિચારપ્રધાન છે અને જેઓના હૃદય-
મંદિરના દરવાજા કોઈ એક જન્મમાં પોતાની પ્રિયતમાદ્વારા ખુલ્યા છે
તેઓ સ્વાભાવિક રીતે આશુકભાવની ભક્તિ તરફ દોરાય છે. જે જીવોનાં
હૃદયો પોતાનાં માતા, પિતા, ગુરુ કે મિત્રથી ઉઘડ્યા હોય છે તેઓ પછીથી
પ્રભુને તેવા તેવા ભાવે વધારે સહેલાઈથી ભજી શકે છે.

અમુક ભાવના ખીજી ભાવનાઓ કરતાં શ્રેષ્ઠ છે એમ કહેવાની
ખીલકુલ જરૂર નથી. આ સઘળા પ્રકારની ભાવનાઓ તે તે જનતિના જીવો
માટે એકસરખી જ ઉપયોગી છે, એ સઘળી દ્વારા પ્રભુદર્શન થાય છે;
અને આમાંની કોઈ પણ ભાવનાવાળે માર્ગે પ્રગતિ કરવામાં જન્મ જન્મ-
નતરના સંસ્કારો જ કારણભૂત છે.

(૮) દેસકાળની સ્થિતિની અસર પણ ભક્તિભાવના ઉપર અમુક
અંશે થાય છે અને કોઈ નવા પ્રકારની ભાવના ઉમેરાય છે. દાખલા

તરીકે અત્યારે હિન્દમાં રાષ્ટ્રદેવો મઘ-દેશભક્તિ-ની ભાવના પ્રસરેલી છે અને ધણા જીવોને તે પ્રિય થઈ પડેલી છે. હાલમાં સમાજસેવાની ભાવના દેશદેશમાં પ્રસરી રહેલી છે. આ ભાવના લોકોને કહે છે કે **રાષ્ટ્રદેવો મઘ**। દરેક જીવ આપણો બંધુ છે. દરેક જીવ એ પ્રભુનો જ અંશ છે, દરેક જીવના હૃદયમાં પ્રભુ જ બિરાજી રહ્યા છે, માટે દરેક જીવને બંધુસમ આહ, બંધુસમ સેવ.

(૯) વખતના વહેવાની સાથે લોકોની દેહભાવના ઓછી થશે અને આત્મભાવના વધશે ત્યારે કદાચ એક જમાનો એવો પણ આવશે કે જ્યારે પ્રભુના નામરૂપવાળા લિંગાત્મક સ્વરૂપોનો મહિમા ઓછો થઈ જશે અને પ્રભુની પ્રભુતા-શક્તિનું પૂજન થવા માંડશે. રસ્તો વૈ સઃ । પ્રભુ પ્રેમરૂપ છે, એ સત્ય સમજતાં પ્રિયતમા, પ્રિયતમ, પિતા, માતા, ગુરુ, મિત્ર વિગેરે ભાવનાઓ તેમાં લય પામી જશે. **વિજ્ઞાનં બ્રહ્મ ।** પ્રભુ જ્ઞાનરૂપ છે એ રહસ્ય હૃદયમાં ઉતરતાં યુદ્ધ, તીર્થંકર, જગદ્ગુરુ, પયગંબર, જીવન્મુક્ત, મહાત્મા વગેરેનો તેમાં સમાવેશ થઈ જશે. **ચેતનચૈતનાનામ્ ।** પ્રભુ શક્તિરૂપ છે, સદ્ગુણ ચેતનનું તે ચેતન છે તે બાન થતાં, સદ્ગુણ અપ્તાશે, દેવો, દેવીઓનું તેમાં નિમજ્જન થઈ જશે. જ્યારે આ પ્રમાણે પરમાત્માનું વિશુદ્ધ સ્વરૂપ સમજશે ત્યારે કોઈ પણ દેશ, જાતિ, સંપ્રદાય કે લિંગના મનુષ્યો તેમને એક જ ‘વિશ્વમંદિરમાં’ અને ‘વિશ્વદેવ’ રૂપે પૂજશે, અને ધર્મને નામે થતી મારામારી, ચાલેલો અત્યાચાર, પ્રસરેલી ધર્માધતા, ચાલી રહેલી દુકાનદારી, અને દેશને બોળરૂપ થયેલો અજ્ઞાન, આજસુ તથા સશક્ત બિશ્વ વર્ગનો અન્ત આવશે. સર્વે સર્વત્ર સર્વદા, એ સત્ય સમજતાં આપું જગત્ પ્રેમમય, જ્ઞાનમય, શક્તિમય, અને આનંદમય બનશે, અને કહેવાતી માયા પણ પરમાત્મા બની જશે અને આનંદીઓ આનંદશે કે:—

हरिरेव जगज्जगदेव हरिः हरितो जगतो ब हि मित्र तनुः ।

इति वस्य मतिः परमार्थगतिः स नरो भवसागरमुदरति ॥

“સ્નેહી જીવન;” “પ્રેમના ચરણે;” “કપકો;” “એ પંથ

ન્યારો; ” (કાવ્ય ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૯) આ કાવ્યોમાં સ્નેહી જીવન, પ્રેમમય જીવનની પ્રશંસા, તેવું જીવન ગુન્નરવાની વિનંતિ, પ્રેમીને ગમે તેવા પ્રસંગમાં પણ પોતાનો પ્રેમ નિભાવવાની ભલામણ, પ્રેમધર્મની શ્રેષ્ઠતા, પ્રેમ તોડનારને ઠપકો વગેરે વિષયો ચર્ચેલા છે. આમાં ‘પ્રેમીના ચરણ’ અને ‘એ પંથ ન્યારો’નાં કાવ્યો બહુ સારાં છે.

“પસ્તાવું તે શાને ?” આ કાવ્ય પ્રથમ દૃષ્ટિએ કોઈ જુદો જ ખ્યાલ આપે છે. ગમે તેવી ભૂલ થાય તો પછી ચકાવી લેવું, પશ્ચાત્તાપ ન કરવો એવો અર્થ પ્રથમ વાચને લાગે છે; પરંતુ સહજ વિચાર કરતાં અને મુનિ મહારાજની પોતાની ઉચ્ચ ભાવનાઓનો વિચાર કરતાં જણાય છે કે આ કાવ્યનો મુખ્ય હેતુ પશ્ચાત્તાપ નહિ કરવો એવો નથી પણ પોતાની ભૂલની જવાબદારી ખીજના ઉપર ન નાંખવી અને ભૂલનું પરિણામ પોતે જ શાન્તિથી ભોગવી લઈ ભવિષ્યમાં વધારે ડાહ્યા બનવું એ છે.

“સન્દેશો” આ છેલ્લું કાવ્ય કોઈ સ્નેહી સાથે લાંબો સમય રહ્યા પછી તેનાથી જુદા પડવા વખતની મનની અને હૃદયની સ્થિતિનું ભાન કરાવે છે. આ કાવ્યનો ખરેખરો ભાવ લખી કે કહી શકાય તેવો નથી, તે તો મુંગા રહીને અનુભવવા જેવો છે.

અન્તરના આનંદો અનુભવવા ફરી,
મળશું જો મેળવશે દીનો નાથ જો.

* * *
જુદાં પડતાં ના જુદાં થાશે કદિ;
સ્નેહકસોટી વિરહાનળથી થાય જો.

* * *
આ દુઝી કડીઓ બહુ મોટો ભાવ બતાવી રહી છે.

આ કાવ્યમાળાનાં કાવ્યો કાવ્યશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ વાંચવાનાં નથી, પણ લેખકના હૃદયના ભાવની દૃષ્ટિએ વાંચવાનાં છે.

મહારાજશ્રી છોટાલાલજીના પ્રસંગમાં હું લગભગ પાંચ છ વર્ષથી આવેશો છું. તેઓશ્રી મારાપર બધું તરીકેનો પ્રેમ રાખે છે. તેઓ જુદી

જુદી બાબતો સંબંધી મારા વિચારો અમુક અંશે જાણે છે. કોઈ કોઈ બાબતમાં અમારા વચ્ચે મતભેદ પણ છે; છતાં તેઓશ્રીએ આ કાળ્યોની પ્રસ્તાવના લખવાનું કાર્ય મને સોંપ્યું છે અને સોંપતી વખતે ‘તમને જે યોગ્ય લાગે તે પ્રમાણે નિઃશંકપણે લખશો’ એવી ભલામણ કરી છે. તેઓશ્રીની આ ઉદાર વૃત્તિ અને પ્રેમવૃત્તિ માટે તેમને ખરા હૃદયથી ધન્યવાદ આપું છું. મૂળ લેખકની માફક પ્રસ્તાવનાકાર પણ પૂર્ણતાએ પહોંચેલ નથી, તેથી તેની પણ અનેક ખામીઓ રહી હશે, તો વાચક વર્ગ મૂળ લેખકની તથા પ્રસ્તાવનાકારની ખામીઓ તરફ ક્ષમાની દૃષ્ટિએ જોશે એવી વિનંતિ છે.

છલ્લિનઃ સન્તુ સર્વત્ર, સર્વે સન્તુ નિરામયાઃ ।

સર્વે મદ્રાણિ પદ્યન્તુ, મા કશ્ચિદુઃસ્વમાપ્નુયાત્ ॥

મુંબઈ,
પોષ પૂર્ણિમા. ૧૯૮૦. } હરજીવન કાલિદાસ મહેતા.

વિચારાવતરણ.

શ્રી કાણ્ડાંગુ નામના જૈન સિદ્ધાન્તમાં શ્રી વીર પ્રભુએ સ્નેહને તેલની ઉપમાથી વર્ણવ્યો છે અને તે મથાર્થ છે, કારણકે તેલમાં બે મહત્વના ગુણો છે. એક તો સર્વોત્તમ ગુણ સ્વાર્પણનો છે, કે જે સ્નેહમાં અવશ્ય હોવો જ જોઈએ. તેલ પોતે બળે છે અને અન્યને પ્રકાશ આપે છે, તેમ સ્નેહી જનો “પરાધ પીડામાં નિજ શરીર તો અર્પણ કરે” એ કથનાનુસાર સ્નેહના શુદ્ધ સ્વરૂપને સ્હમજેલા-સ્નેહના રંગથી જ રંગાઈ ગએલા પોતાના સર્વસ્વાર્પણથી કોઈ પણ જીવાત્મા સુખી થાય-થોડે અંશે પણ સુખી થાય તો પોતાને ધન્ય માને છે-કૃતકૃત્ય માને છે. તેલમાં જેમ બેદ્યુદ્ધિ નથી હોતી કે રાગ કે ધનિકને ત્યાં વધુ પ્રકાશ આપવો અને ગરીબને ત્યાં ઓછો પ્રકાશ આપવો, પણ સર્વને પોતાના સર્વ ભોગે પ્રકાશ આપવો, તેમજ સ્નેહાત્માને કોઈ પણ જાતિ દેશ, ધર્મ કે વ્યક્તિ પ્રત્યે પક્ષપાત નથી હોતો-સ્નેહી તો લૂંટાવામાં જ મોજ માને છે. કોઈ પણ ભોગે કોઈને પણ સુખ મળતું હોય તો વિનાસકોચે તે લેનારના ચરણમાં સ્નેહી ધરી દે છે, કારણકે જ્યાં બદલાની તો કલ્પનાએ નથી હોતી, તો પછી લેવાની તો વાત જ ક્યાં રહી ? આ પ્રમાણે શ્રી પરમાત્માએ સ્નેહને તેલની ઉપમા આપી સ્નેહને મહાન્ બતાવ્યો છે.

કેટલાએક સ્નેહ નામથી ભડકીને ન્હાસનારા પામર જીવો તેલની ઉપમા જાણી સ્નેહને ત્યાજ્ય માને છે, અને કહે છે કે, તેલ તો ડાઘ પાડે, લુગડાં વિગેરે ખરાબ કરે છે વિગેરે, તહેનામાં દોષ છે એટલે સ્નેહ પણ માનવજીવનમાં અનેક જાતના દોષના ડાઘ ઉત્પન્ન કરે છે; માટે તે ત્યાજ્ય છે. પણ એમ કથનારને શું એ ખ્યાલ નહિ થતો હોય કે-તેલ ડાઘ પાડે છે અને જે કપડાં વિગેરે ખરાબ કરે છે, તે તેલનો ઉપયોગ કરનારની ભૂલતું પરિણામ છે ? પણ મનુષ્યને અજ્ઞાનને લીધે અન્યની ભૂલો જોવાની-કથવાની અનંત કાળથી ટેવ પડી

છે એટલે પોતાની ભૂલ ન જ જોઈ શકે અને તેથી તે તેલનો દોષ બતાવે છે. તેલ પોતે પોતાની મેળે ઉડીને કોઈને બગાડતું નથી. આપણી બેદરકારી, ઉપયોગ કરવાની અજ્ઞાનતા, અણુઆવડતને લીધે જ કપડાં વિગેરેને તેલથી આપણે પોતે જ બગાડીએ છીએ અને તેલને કલંકિત કરીએ છીએ, એ એક અન્યાય છે. શ્રીમાન્ ભર્તૃહરિ કહે છે કે જ રમ્યં નારમ્યં ઇત્યાદિ. એમ જ ઉપયોગ કરનારની આવડત કે અણુઆવડતનું જ તે પરિણામ છે. જો ઉપયોગ કરતાં ન આવડે તો ધી-દૂધ જેવા અમૃત મનાતા પદાર્થો ઝેરનું કામ કરે છે, અને જો યથાવિધિ ઉપયોગ કરતાં આવડે ને પચાવતાં આવડે તો સોમલ જેવું ઝેર પણ અમૃતરૂપે પરિણમે છે. માત્ર આવડત અણુઆવડતનું જ એ પરિણામ છે; એમ જ તેલના સંબંધમાં સ્હમજવું.

જેમ સ્નેહને કેટલાકે અજ્ઞાનતાથી ત્યાગ્ય માને છે તેમ સ્નેહ-રાગ-મોહને પણ એક જ રૂપે માનનારા સ્નેહથી આત્મિક અધઃપતન થવાનું કહે છે-માને છે; પણ મોહ, સ્નેહ અને પ્રેમ એ ત્રણમાં રહેલો યથાર્થ ભેદ સ્હમજવામાં આવે તો આ ભૂલભરેલી માન્યતા જરૂર દૂર થઈ જાય. સ્હમજણની ખાતર આપણે સ્થૂલ દૃષ્ટાન્તો લેઈએ.

એક ઉંડી અંધારી અને દુર્ગંધી પદાર્થોથી ભરપૂર ખાઇ છે. બીજી કોઈ નંદનવન જેવાં વનોથી રમ્ય ભૂમિ-સમ પ્રદેશ છે, અને ત્રીજું પરમ કૈવલ્ય ધામ. આ ત્રણમાં પ્રથમ જે ખાઇ છે તે મોહ છે. જેમ ખાઇમાં-ઉંડી ગર્તામાં ગબડી પડેલ માણસ ઘણું કરી તે ખાઈની બહાર નીકળી શકતો નથી, પણ તેમાં ને તેમાં પડી રહી પોતાનું માનવજીવન ગુમાવે છે અને એ ખાઇમાં શુદ્ધ હવાના અભાવે પોતે ખાઇમાં પડનાર અનેક રોગનો ભોગ થઈ પડે છે; તે જ મુજબ જેઓ મોહમાં મુંઝાઈ ગયા છે તેવાને પ્રથમ તો સત્યદર્શન જ થતું નથી અને સત્યદર્શનના અભાવે આત્મતત્ત્વરૂપ અમૂલ્ય જીવન તે ગુમાવી બેસે છે, અને તેની સાથે પોતાના ઔદિક-અજ્ઞાનતાએ મનથી માનેલા દેહના સુખ અર્થે અનેક અનર્થો કરી અને ત્રાસ આપી, જીવનને કલુષિત કરી, જન્મ-મરણ રૂપી અનેક

જન્માન્તરના રોગ વધારે છે. મોહાન્ધ મનુષ્યને પોતાના સ્થૂલ દેહ અને તેના અજ્ઞાનતાએ માનેલા સુખ સિવાય અન્ય વસ્તુનું સ્નેહ પણ જ્ઞાન હોતું નથી અને તેથી દેહસુખ અર્થે-ક્ષણિક-મક્ષિન સુખ અર્થે પોતાનાં સ્ત્રી-પુત્ર વિગેરે સ્વજનનો ભોગ લેતાં તે અચક્રતો નથી. હુંક્રમાં મોહાન્ધ મનુષ્ય લૂંટવામાં જ મોજ માને છે, લેવામાં જ આનંદ માને છે, લૂંટાવામાં કે આપવામાં નહિ જ. આ મોહની સ્થિતિ એટલી બધી ખરાબ છે કે મોહાન્ધ મનુષ્ય મોહની જાળમાં કોઈ કોઈ વખત એવો મુંઝાઈ જાય છે કે વખતે પોતાનો દેહ કે જેના સુખ-તૃપ્તિ અર્થે અનેક અનર્થો કરેલા હોય, કરતો હોય, તે જ દેહનો પોતાના હાથે નાશ-આપઘાત કરે છે, અને જન્મ જરા મૃત્યુને વધારે છે. આનું નામ જ મોહ કહી શકાય.

કોઈ અમૂલી વેળાએ થએલી પ્રભુકૃપાને લીધે જેમ ખાધમાં પડેલ માણસ કદાચ ખાઈની બહાર આવે એટલે તે શુદ્ધ હવાના ઉપભોગથી સ્વસ્થ બને અને તેને પૃથ્વીની સપાટીપર ફરતાં ફરતાં જેમ કોઈ નંદનવન પ્રાપ્ત થઈ જાય અને પછી તેની તંદુરસ્તી અને મનનો વિકાસ વધે છે, તેમ જ જેઓનામાંથી મોહ ફર થતો જાય છે અને સ્નેહરૂપ નંદનવન સમી પૃથ્વીપર આવે છે, ત્યારે-સ્નેહ વસ્તુને-તત્ત્વને તે પ્રાપ્ત કરે છે, ત્યારે પ્રથમ જે ‘હું’ અને ‘મહાર્’ એ સિવાય બીજું કાંઈ દેખાતું ન હતું તે અધાપો-તે આંખનાં પડળ ફર થવાથી સ્ત્રી, પુત્ર, માતા, પિતા, વિગેરે સંબંધી જનો ઉપર કાંઈકે સ્વાર્થ સહિત અને કાંઈકે સ્વાર્થ રહિત ભાવનાથી સ્નેહ રાખતાં શીખે છે. પછી ધીમે ધીમે તે સ્નેહમાં આગળ વધતો જાય તેમ તેની ભાવનાદૃષ્ટિ વિશાળ થતી જાય છે, અને ઘણી વખત પોતાનાં ક્ષણિક દેહસુખનો ત્યાગ કરીને અન્ય આત્માને સુખ-આનંદ આપવાને પોતાનાથી બનતું કરી છૂટે છે. છતાં સ્નેહની પ્રાથમિક સ્થિતિમાં ‘આ મહેં કર્યું’ ‘હું પરમાર્થ-બીજની સેવા કરું છું, મહેને તેનો બહોલો મળવો જોઈએ’ વિગેરે ભાવના રહે છે. બ્યારે એ પ્રાથમિક સ્થિતિમાંથી નીકળી તે સ્નેહની મધ્ય દોટ્ટીમાં આવે છે, ત્યારે તેને કોઈ પણ જ્ઞાતિ, વર્ણ, સમાજ, ધર્મ, પંથ, કે એવી કોઈ

પણ સ્થિતિનો ભેદભાવ રહેતો નથી પણ પોતાનું સુખ ત્યાગીને કોઈની પણ સેવા કરવા તે તૈયાર હોય છે અને બદલાની આશા પણ નીકળી જાય છે. છતાં કોઈ તે સ્નેહાત્મા-માધ્યમિક સ્થિતિવાળા સ્નેહાત્માની સેવાનો વિરોધ કરે છે-અસ્વીકાર કરે છે ત્યારે તેને દુઃખ લાગે છે અને પોતાની સેવા કોઈ ન સ્વીકારે તેથી ઘણી વખત પોતાની જાતપર કે અસ્વીકાર કરનાર પર ક્ષણભર દુઃખ લાગે છે, અને પોતાની સેવાનો સ્વીકાર કરાવવા માટે મનમાં સ્હેજ લાગણી-મચ્છિ રહે છે. જોકે બદલાની આશા તો બહેલી નીકળી ગએલ હોય છતાં પ્રતિકારથી દુઃખી થવાની લાગણીનાં બીજો ત્વેના અંતઃકરણમાં રહેલાં હોય છે, ત્યાંસુધી તેને શુદ્ધ સ્નેહી કહેતાં જરા મનમાં ખટકે છે.

સ્નેહની અન્તિમ સ્થિતિએ પહોંચેલ સ્નેહાત્માને તો પોતે ક્યારે અને કોની સેવા કેવી રીતે કરી લેનું પણ ભાન હોતું નથી, કારણકે એ સ્થિતિપર ગએલાએ પોતાનાં તન, મન અને સ્વસ્વ જગતના ચરણે ધરી દીધેલાં હોય છે, અને જ્યારે પોતે કોઈ પણ વસ્તુ બીજાને આપી દીધી પછી તેનો ઉપયોગ તે લેનાર વ્યક્તિ ક્યારે અને કેવી રીતે કરે છે તેનો વિચાર સરખોએ કરવાનો આપણને અધિકાર નથી, તેમજ સ્નેહાત્મા-પૂર્ણ દશાએ પહોંચેલા સ્નેહાત્માની સેવાનો લાભ વ્યક્તિ કે સમષ્ટિએ ક્યારે અને કેવી રીતે લીધો અને સેવાનો સદુપયોગ થયો કે દુરુપયોગ થયો તેનો પણ ખ્યાલ શુદ્ધ સ્નેહાત્માને હોતો નથી. જેમ નંદનવનની સુંદર હવામાં ઘણી વખત મનુષ્ય-સામાન્ય મનુષ્ય પણ ઘડીભરને માટે પોતાની જાતને ભૂલી જાય છે અને કોઈ અગમ્ય આનંદમાં મ્હાલે છે, તેમજ શુદ્ધ સ્નેહાત્મા સ્નેહની ત્રીજી-છેલ્લી કોટીરૂપ નંદનવનમાં પહોંચ્યા પછી પોતાની જાતને સર્વથા ભૂલી જાય છે, અને ‘સેવા સેવા અવનિતળમાં ધર્મ બીજો ન જાણું’ એ ભાવનામાં એવા તો રંગાઈ જાય છે કે પોતે કોણ છે અને શું કરે છે એનો પણ ખ્યાલ નથી રહેતો, તેમજ નથી ખ્યાલ તેને શત્રુ મિત્રનો, ઉંચ નીચનો કે છેવટ પુણ્ય પાપનો, કારણકે તે બધામથી પર ગએલ હોય છે. પુણ્ય કે

પાપને જ્યાંસુધી પોતાનાં મનાય છે, પોતે કર્યાં છે તેમ કમુલાત થાય છે, ત્યાંસુધી જ તે વળગે છે; પણ જ્યારે તેમાંથી હું અને મહારાપાજી ગયું પછી કોઈ પણ ક્રિયા બંધનરૂપ થતી નથી, પછી તો માત્ર દેહની આવશ્યક ક્રિયા-પછી તે પુણ્યરૂપ ગણાતી હો કે પાપરૂપ પણ તે સર્વ ક્રિયા અવ્યક્તપણે થતી હોવાથી તે બંધનરૂપ થતી નથી એટલે પછી તેને તેનાં ફળ ભોગવવા માટે જન્મમરણ કરવાં પડતાં નથી. સ્નેહની ત્રીજી કોટીએ ગએલો આત્મા મરણવો-મરીને જીવનારો હોય છે. જગતમાં જેઓ જીવીને મૃત્યુ પામે છે તે તો જન્મ મરણ કરે છે, પણ જ્યારે કોઈ પણ મનુષ્ય મરીને જીવે છે ત્યારે તેનાં જન્મમરણ લય પામે છે. જનક વિદેહી અને આદિનાથ પ્રભુના પુત્ર ભરત મહારાજ એ સ્થિતિના દૃષ્ટાન્તરૂપ છે. એઓ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેતા છતાં અને રાજ્યસંપદ ભોગવવા છતાં તેમાં અલિપ્ત રહેતા અને તેથી જ એ સ્નેહની અત્યુત્તમ કોટી કે જે પ્રેમનું મુખ્ય લક્ષણ છે ત્યાં પહોંચીને પોતે પોતાના મૂળ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરી શક્યા છે.

પ્રેમની વ્યાખ્યા તો થઈ શકે જ નહિ, કારણકે “ પ્રેમ એ જ પરબ્રહ્મ ” છે. એ પરબ્રહ્મની વ્યાખ્યા સ્થૂલ લેખિનીદ્વારા ન થઈ શકે. એ તો અનુભવસિદ્ધ છે. જ્યાં સાધ્ય કે સાધક, સેવક કે સેવ્ય વસ્તુ-સ્થિતિ જ નથી રહેતી, જ્યાં સાંભળનાર કે કહેનાર કે કહેવાનું જ નથી રહેતું, ત્યાં તેની વ્યાખ્યા લખવાની ધૃષ્ટતા કરવી એ નકામી છે. પ્રેમ મન, વાણી, વિચાર એ સર્વથી પર છે. જગતમાં રહેલ પ્રાણીમાત્રને એક રૂપે જ જોનાર જેની દૃષ્ટિમાં પુણ્યવાન કે પાપવાનની ગણના નથી, અરે ! વધારે શું, જ્યાં જોનાર કે જોવાનું બન્ને લય પામી જાય છે, જ્યાં “ તત્ત્વમસિ, અપ્પા સો પરમપ્પા, અહં બ્રહ્મ, અનલ્લહક ” દશા થઈ, ત્યાં “ કહેવું ને સુણવું એ તો માયાના સંઘળા ફંદો ” બને, તેમાં આશ્ચર્ય શું ? એ સુખ-એ આનંદનો સ્હેજ ખ્યાલ કરવો હોય તો મુંગાને સાકર ખવરાવી પછી પૂછો કે તેનો સ્વાદ ત્હને કેવો આનંદદાયક લાગ્યો ! બસ, થયું. પ્રેમની વ્યાખ્યા જ્યારે મહાન્ યોગી કે ખુદ પ્રેમા-

તમા પોતે જ ન કહી-કરી શકે તો પછી મ્હારા જેવો હુદ્દ મનુષ્ય કે જે હજુ પ્રેમપાઠશાળામાં એકડીયા ધુંટવાની સ્થિતિપર પણ પૂરો ન આવી શક્યો હોય તે શું કથી શકે ?

સ્નેહસ્વરૂપને નહિ સમજનારાઓ તરફથી સ્નેહનો જે અતિ તિસ્સ્કાર થયો છે, અને “ સ્નેહમૂલ્લાનિ દુઃસ્થાનિ ” ઇત્યાદિ જે કથનો કથાયાં છે તેનું પરિણામ ધારવા કરતાં ઘણું જ વિપરીત આવ્યું છે. ખરી રીતે સ્નેહ એ દુઃખનું મૂળ નથી પણ મોહ-રાગ એ જ દુઃખનું મૂળ છે, માટે મોહમૂલ્લાનિ દુઃસ્થાનિ અથવાતો રાગમૂલ્લાનિ દુઃસ્થાનિ એમ કથનું જોઈએ.

સ્નેહના મૂળ અર્થને નહિ સ્હમજવાના પરિણામે સ્નેહનો ત્યાગ કરવાનો ઉપદેશ કરાયો અને સાથે સાથે સ્નેહપાત્રો માતા, પિતા, બ્રાતા ભગિની, સ્ત્રી, પુત્ર, વિગેરેપરના સ્નેહભાવના ત્યાગનું કથન થયું. ‘કોઈ કોઈનું નથી, સહુ સ્વાર્થનાં સગાં છે, કામ પડ્યે કોઈ કામ નહિ આવે, અન્તે સહુ દુઃખ અને કર્મબંધન કરાવનારાં છે’ વિગેરે ઉપદેશ આપવાથી ગ્રાંતાઓ ગૃહસ્થાશ્રમ મૂકીને કે સગાં સંબંધી જતોનો ત્યાગ કરીને આવી નીકળ્યા નહિ પણ એ ઉપદેશના સંસ્કારો બાળપણમાંથી પડવા માંડ્યા એટલે પરિણામ એ આવ્યું કે પરસ્પર એક જ ઘરમાં, એક જ કુટુંબમાં સાથે રહેનારનાં મનમાંથી સ્નેહભાવના, મ્હારાપણાની ભાવના, એક બીજાનું હિત કરવાની ભાવનાનો લોપ થવાની સાથે પરસ્પર હુદ્દ વૃત્તિથી એક બીજા પ્રત્યે જ્ઞેમ, શંકા અને જૂદાપણાની ભાવના-દૃષ્ટિથી રહેવા લાગ્યા. પરિણામે વૈમનસ્ય ભાવના વધી. પરસ્પર સ્નેહ-સહાયક પરદુઃખે દુઃખી થવાની ભાવનાનો નાશ થયો એટલે જે મૃત્યુલોક સ્વર્ગથીએ અધિક સુખદાયક છે તે તો નરકસમાન બની ગયો. તે સર્વનું મૂળ એ જ છે કે સ્નેહભાવનાનો ત્યાગ-સ્નેહથી બ્રષ્ટતાનું એ પરિણામ. જ્યારે જ્યારે એક બીજા પ્રત્યે મ્હારાપણાની વૃત્તિ-ભાવના રહે છે, સ્થૂળ સ્નેહનું જ્યાં વધારે જોર હોય છે અને ‘એ મ્હારો સ્નેહી છે’ એવી વૃત્તિ જેમ જેમ વધુ ખીલશે તેમ તેમ એક બીજાનું અનિષ્ટ કરવાનું, ક્ષેશ કરવાનું,

એક બીજાને દુભવવાનું, પ્રપંચ અને છળભેદ કરવાનું ભૂલી જવાશે અને અહોનિશ એક જ ભાવના રહેશે કે ‘હું સર્વનું સાઈ કંઈ.’ એ સિવાય બીજી કલ્પના પણ નહિ થાય. જોકે હું સર્વનું સાઈ કંઈ એમાં જે હુંપણું છે તે એકંદરે લાભદાયક નથી, અને સ્નેહની ત્રીજી કોટીએ પહેંચતાં તેનો ત્યાગ થઇ જાય છે, રહેજે ભૂલી જવાય છે, પણ સ્નેહની પ્રથમ કોટીમાં એ હુંપણું રહે છે અને રહે તો તે તિરસ્કારવાયોગ્ય નથી, કારણકે શરૂઆતમાં જે હું સાઈ કંઈ, સાઈ કંઈ છું, એ ભાવનાથી ખરાબ પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરવામાં આવે અને સાઈ કરવાનો નિશ્ચય થાય અને તે નિશ્ચયને વળગી રહેવાય તો પરિણામે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં એ હુંપણું જડમૂળથી જાય છે.

સ્નેહની ત્રીજી કોટીએ પહેંચેલા મનુષ્યના મનમાં પુણ્યવાન કે પાપવાનનો ભેદ નથી, કારણકે સ્થૂલ દૃષ્ટિએ એમ કરવું અને એમ નહિ કરવું વિગેરે ભેદ છે. જ્ઞાની-સંપૂર્ણ પ્રેમાત્મા તો સ્વમજે છે કે નિશ્ચયનયથી તેની સાથે જે પ્રકારનો સંબંધ નિર્માણ થએલ છે, જે ઋણાનુબંધ બંધાએલ છે તે પ્રકારના સંબંધની પૂર્ણાહુતિ કર્યા સિવાય તેનાથી જન્મમરણના ફેરા બંધ થવાના જ નથી, અને એ સંબંધો પૂર્ણ થયા પછી તેનાથી જન્મ મરણ કરવાનાં નથી, એ નિશ્ચય છે. એટલે જ્યારે જ્યારે વ્યવહારથી મનાતો કોઈ અયોગ્ય વ્યવહાર થતો જોવામાં આવે ત્યારે શુદ્ધ સ્નેહાત્મા તેનો તિરસ્કાર કરવાને બદલે ત્હોની પ્રત્યે-તે વ્યવહાર કરનાર પ્રત્યે એવી શુદ્ધ ભાવના લાવે છે કે આ આત્મા જલ્દી ઋણમુક્ત થઇ સ્વસ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરે. અપાઘાભૂતિ, નંદીખેડુ, અરણિક મુનિ વિગેરનાં કથનો તેમજ ગોપીચંદ, જમદગ્નિ ઋષિ વિગેરનાં દૃષ્ટાન્તો એ કથનને સિદ્ધ કરે છે. સદ્ગુરૂનું કર્તવ્ય-સ્નેહાત્માનું કર્તવ્ય છે કે તેવાનો તિરસ્કાર કરવાને બદલે એવાની વધારે સંભાળ લેવી કે જેથી તેવા ઋણાનુબંધને વશ થએલ-એ બંધન તોડી શકવાને અસમર્થ આત્માઓ નવાં બંધનો ન બાંધી બેસે. કૂવામાં પાણી લેવા માટે ફેકતા ધડાને બાંધેલ દોરડીને જેમ પનિહારી માત્ર ચાર-છ આંગળ પોતાના હાથમાં રાખી ધડામાં પાણી ભરાતાં તે ધડાને ખેંચી લે છે,

તેમજ સદ્ગુર-શુદ્ધ સ્નેહાત્મા કોઈ પણ આત્માને ઋણાનુબંધ ભોગવતા જોઈ-ભોગવવા જતા જોઈ, ત્હેની વૃત્તિરૂપ દોરડી પોતાના હાથમાં રાખે છે અને જ્યારે તે ઉદયમાન કર્મ ભોગવી રહે છે અને વૃત્તિ સંતોષ-રૂપ જળ ભરાઈ જવાથી તેને સંસારરૂપ કુવામાંથી પોતાના હાથમાં રાખેલ તે ભોક્તાત્માની મનોવૃત્તિરૂપ દોરડીને ખેંચી લે છે, અને તેને પછી કુવામાંથી દૂર દૂર લેઈ જઈ પોતાના ઘેર-શુદ્ધ સ્નેહસ્વરૂપરૂપ-પ્રેમ-રૂપ પોતાને ઘેર લેઈ જાય છે. આવા સ્નેહાત્મા જેને જેને પ્રાપ્ત થયા તે તે આત્માઓ જન્મમરણથી મુક્ત થયા.

પ્રથમ જે સ્નેહને તેલની ઉપમા આપી છે તેમાં વિશેષતા એક એ પણ છે કે તેલ પાણીમાં પડવા છતાં ત્હેમાં અલિપ્ત રહે છે. દુ-નિયાની દરેકે દરેક ચીજમાં પાણી ભળી જાય છે, અથવાતો પાણીમાં કોઈપણ ચીજ સમાઈ જાય છે, અથવાતો ઘૂડી જાય છે, જ્યારે તેલને પાણીમાં નાંખીએ ત્યારે તે પાણીમાં ભળ્યા વિના અલિપ્તપણે રહી પાણીમાં રહેવા છતાં પાણી ઉપર તરે છે. એ નિયમ પ્રમાણે સ્નેહાત્મા સંસારમાં સંસાર વ્યવહારની સર્વ પ્રવૃત્તિમાં રહેવા છતાં તે તેનાથી પર રહે છે, સર્વ સંબંધો કરવા છતાં તે બંધાયથી અલિપ્ત રહે છે, અને તેથી જ તેવા સ્નેહાત્માની આત્મજ્યોતિ સદાય અખંડ પ્રજ્વલિત રહે છે. ધન્ય છે તેવા સ્નેહાત્માને. સ્નેહાત્મા ઘેલા હોય છે અને એની એ ઘેલછા, સર્વ વિષયો, સર્વ વિચારો, સર્વ કલ્પનાનો સર્વથા લોપ થઈ જાય છે. શ્રી નેમનાથ પ્રભુને માટે રાજમતીને ઘેલછા લાગી તે ઐહિક સુખનાં સર્વ અનુકૂળ સાધનો હોવા છતાં પોતાનામાં તેનો ઉપયોગ કરવાની સંપૂર્ણ શક્તિ હોવા છતાં સર્પ જેમ કાંચળી મૂકીને ન્હાસે તેમ નેમનાથ પ્રભુની પાછળ તે ઘેલા થઈને નાડાં અને રસ્તામાં માર્ગ ભૂલ્યા રહેનેમીને સીધો માર્ગ બતાવી પોતે અને નેમપ્રભુ બંને દેહની ભિન્નતાનો ત્યાગ કરી પરમ કૈવલ્યામ, પરમપદ, પૂર્ણ પ્રેમનું સ્થાન જે સિદ્ધસ્થાન ત્યાં આત્મ અભેદપણાને પામ્યા, એ વાત જોનોને આં સ્હમજાવવી પડે તેમ છે ?

નેમ રાજમતીની કોટીએ પહેંચેલાં તો નહિ પણ જગતનાં સામાન્ય મનુષ્યો કરતાં સ્નેહમાં ઘણું આગળ વધેલાં ફરહાદ ને શીરીન, મજનુ ને હયલાના દૃષ્ટાન્તો જગતને શું શિખવે છે ? એ જ કે સ્નેહમાં દેહભાવના, આમડાનાં રૂપરંગની ભાવના નથી, પણ આત્મા ને આત્માનું એકીકરણ—અભેદવૃત્તિ માટે જ એક બીજા તલસે છે, એને મેળવે છે, અને એ મટી એક બને છે; અને એ જ જીવન ધન્ય છે.

દુકામાં મોહ, સ્નેહ અને પ્રેમ એ ત્રણે વસ્તુઓ અલગ અલગ છે. ત્રણેનું સ્વરૂપ ભિન્ન ભિન્ન છે. તે જો યથાર્થ સ્વરૂપમાં સ્હમન્ય તો એનું નામ જ સમ્યક્ત્વ અને એ તત્ત્વોનું યથાર્થ સ્વરૂપ ન સ્હમન્ય અને ખોટા સ્વરૂપને સ્હમજી તે જ ખરું છે એમ માનવામાં આવે તો તે જ મિથ્યાત્વ. સમ્યક્ત્વ કે મિથ્યાત્વ એ અમુક ધર્મની મનાએલ બાહ્ય ક્રિયા—સ્થૂલ—ચૈતન્યરહિત માત્ર ક્રિયા કરવાથી જ કે એવી ક્રિયા નહિ કરવાથી જ ઝોળખાતાં કે પ્રાપ્ત થતાં નથી. અમુક ધર્મ, દેવ કે ગુરુ પ્રત્યે પૂજ્યભાવ રાખનાર અને સેવ્ય—સેવક ભાવનાથી સેવા કરનાર ધર્મી સમ્યક્ત્વી છે અને એમ બાહ્ય પૂજ્યભાવ કે સેવકભાવ નહિ ધરાવનાર મિથ્યાત્વી છે એમ માનવાની ભૂલ ન કરવી, કારણકે પૂજ્ય—પૂજક ભાવ ક્ષણિક, નાશવંત અને પરિણામે દ્વેષ—વૈરજનક છે અને તેટલા માટે જ એ વૃત્તિઓ તો ત્યજવાલાયક છે. પૂજ્યભાવના સંબંધી વિશેષ જાણવાની ઇચ્છાવાળાએ મહારા તરફથી સંગ્રહિત થએલ ‘વિશુદ્ધ—પ્રેમ—પ્રવાહિની’માં ‘હૃદયોદ્ગાર’ વાંચવો.

હું જરા બીજા વિષયપર આવીશ, અને તેમાં ખાસ કરીને બે આબતોપર કહેવાનું છે. (૧) મહારાં કાળ્યો, જેનો આ પુસ્તકમાં સંગ્રહ છે તે સંબંધી અને (૨) આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના બાઈશ્રી હરજીવનદાસ-બાઈએ લખેલ છે તે સંબંધી.

શ્રી. હરજીવનબાઈની સાથે મને કેટલોક વખત થયાં ઠીક ઠીક પરિચય છે. હું તહેમને કંઈક ઝોળખી શક્યો છું. તહેમણે લખેલ પ્રસ્તાવના વિચારપૂર્વક લખેલ છે અને કાળ્યોને સ્હમનવા તેમણે ઠીક પ્રયત્ન

કર્ષો છે, છતાં તહેમના પોતાના જ કહેવા મુજબ દરેક વ્યક્તિ પોતાના દૃષ્ટિબિન્દુથી સામાની-જગતની વસ્તુ-પદ્ધતિ માત્રને જુએ છે, તેમ આ કાવ્યમાં પણ છે. જે મનુષ્ય સંપૂર્ણ રીતે ખીજના મનોવિચાર-યથાર્થ સ્વરૂપમાં સ્હમજતો હોય તો તે સર્વજ્ઞ કહેવાય, પણ તેમ થવામાં ઘણો સમય જોઈએ છીએ, ઘણા જન્માંતરો કરવા જોઈએ છીએ. શ્રીયુત અમૃતલાલ સુંદરજી પઠીયાર કે શ્રીયુત મણિશંકર રત્નજી ભટ્ટ (કાન્ત) જે હયાત હોત તો આ પ્રસ્તાવના વળી કોઈ ખીજ રીતે જ લખાત, પણ તે તો આ કાવ્યસંગ્રહ છપાયા પહેલાં જ સ્વર્ગવાસી બન્યા, એટલે દીલગીર. શ્રી. હરજીવનદાસ અમુક કાવ્યમાં મેં દર્શાવેલા વિચારોથી કાંઈક અંશે ભિન્ન મત ધરાવે છે અને તે મતભિન્નતા તેમણે હિંમતથી દર્શાવી છે તે માટે તેમને ધન્યવાદ ધટે છે. અસહકારની વાત હો કે ખાદીની વાત હો, ગમે તે હો, પ્રત્યેક વસ્તુનું મૂલ્ય જૂદે જૂદે સમયે જૂદું જૂદું હોય છે. દેશમાં અમુક જાતનો દુરાચાર વધે કિંવા દેશનું પતન ચોક્કસ કારણોને જ લીધે થતું દેખાય ત્યારે તે દુરાચાર કે તે કારણોને નાજૂદ કરવા માટેનો ઉપદેશ દેશને અપાવો જોઈએ અને જેટલાં પ્રબળ તે દુરાચાર કિંવા પતનનાં કારણો હોય તેટલી પ્રબળતા તે વિષેના ઉપદેશમાં આણવી જ પડે. એવા ઉપદેશને ‘લોકપ્રવાહ’ કહેવા કરતાં ‘યુગધર્મ’ કહેવો એ વિશેષ સુધટિત છે.

ખાદી માટે મ્હારો અતિ આગ્રહ હોવાનું ખીજું મુખ્ય કારણ એ પણ છે કે વિદેશથી આવતા કે મીલમાં બનતા કાપડમાં હિંસાને સીધી રીતે સંપૂર્ણ ઉત્તેજન-સહાય મળે છે. એ હિંસાનાં કાર્યોને અટકાવવા બનતો પ્રયત્ન કરવો એ મ્હારી ફરજ છે. એ કર્તવ્યને જાણ્યા પછી જો હું એ કર્તવ્ય ન બજાવું તો હું કર્તવ્યભ્રષ્ટ, સાધુધર્મથી ભ્રષ્ટ થાઉં, માટે ખાદી માટે મ્હારે તો મ્હારાથી બનતું સધળું કરી છૂટવું જ જોઈએ, અને એ જીવહિંસા અટકાવવાને બનતો પ્રયત્ન કરવા જતાં-સામાન્ય જનસમાજમાં ખાદીની મહત્તા સ્હમજાવવા જતાં કદાચ અબજોલાં કાંઈ અતિશયોકિત થઈ ગએલ હોય તો તે પણ ઠીક છે.

આદીની મહત્તા ગાવા જતાં કાંઈ અતિશયોક્તિ થઈ હોય તો તે બહે
થઈ, એમ હું માનું છું; અને મ્હારી આ માન્યતા ધણા કબૂલ કરશે
જ એવી આશા છે.

‘ મોહમાયા ’ના કાવ્ય સંબંધી શ્રી. હરજીવનભાઈ જે કાંઈ લખે
છે તે યથાર્થ છે, અને હેમનું કહેવું સંપૂર્ણ રીતે મ્હને માન્ય છે. હું
પણ એ જ વિચારનો છું. માત્ર મ્હારે કહેવાનો આશય સ્ત્રીને નિંદવાનો
નથી, પણ જગતમાં ધણા અજ્ઞાન મનુષ્યો પોતાના દોષો-પોતાની ભૂ-
લોને સુધારવાને-કાઠી નાંખવાને બદલે છુપાવી-દબાવી રાખે છે, અને તે
ભૂલોને કોઈ સુંદર આકારમાં બ્હાર લાવી જગતને છેતરે છે. તે જ
મુજબ પુરૂષમાં રહેલ મોહ-કામ વાંચ્છનાને બ્યારે પોતે દબાવી શકતો
નથી પણ તે વાંચ્છનામાં પોતે ગાંડો બની જાય છે ત્યારે સ્ત્રીને નિમિત્ત
બનાવી-ત્હેના બ્હાનાથી કુટુંબી જતો કે બીજા સાથે ક્લેશ તિરસ્કારાદિ
કરે છે, અને પછી જેની સાથે ક્લેશાદિ થયાં હોય તે સ્ત્રીને નિંદે છે
કે જેને નિમિત્તરૂપ બનાવેલ હોય છે. બાકી ખરી રીતે તો મનુષ્યને મોહની
ચેલછા જ મારે છે. મોહની ચેલછા ગઈ એટલે પછી સ્ત્રીજાતિ હો કે
પુરૂષજાતિ હો બન્ને એની દૃષ્ટિમાં તો સરખાં જ છે. વિશેષમાં મ્હારી
એ પણ માન્યતા છે કે જેટલી હૃદયની સરળતા, કોમળતા અને અ-
તઃકરણની નિખાલસતા સ્ત્રીવર્ગમાં છે તેના પ્રમાણમાં પુરૂષવર્ગમાં ધણી
જ ઓછી છે. માત્ર સ્ત્રીવર્ગને યુક્તિ-પ્રયુક્તિઓથી પોતાના સરળતાદિ
ગુણ જનસમાજને બતાવતાં નથી આવડતા, એટલે તે ગુણો હૃદયમાં
જ ધણી વખતે તેના પોતાનાથી અજ્ઞાતપણે રહે છે. બ્યારે પુરૂષવર્ગને
દોષને ગુણરૂપે બતાવવાની કળા-યુક્તિ આવડે છે એટલે તે સ્ત્રીજાતિ
કરતાં વધારે સારા છે એવું અંધ જગતને બતાવી શકે છે. જ્ઞાની જગત
તો સર્વ સ્હમજે છે. સ્ત્રીજાતિ પ્રત્યે જે હું તિરસ્કાર કરું તો મ્હારા
પર જેનો અનંત ઉપકાર છે તેવી દયાળુ માતા-જનનીના હું મહાન
અપરાધી-નિંદક છું. તે પાપ છોડવા માટે અનેક જન્મો લેવા પડે,
એટલે એ વર્ગની નિંદા તો હું કરી જ ન શકું. માત્ર તેના નિમિત્તે

જેઓ પોતાની મોહની છાપ બહાર પ્રકટાવી રહ્યા છે તે નિમિત્તને જ-મોહને જ નિંદવાનો ભાવ છે, નિમિત્તરૂપ વસ્તુને નહિ. આ સંબંધી સ્ત્રી-જાતિ પ્રત્યેના મહારાં વિચારો “મહારી વીતક વાર્તા” એ નામથી લખેલ મહારી સામાજિક વાર્તામાંથી વાંચી લેવાની સર્વ કાંઈને આગ્રહથી ભલામણ છે. તે વાર્તા વાંચવાથી વર્તમાનકાળે વિધવાની કેવી દુર્દશા થએલ છે તે પણ કાંઈકે સ્હમજશે.

શ્રી. હરજીવનભાઈએ પ્રસ્તાવના લખીને મહારા કાર્યમાં મૂકેને અ-મૂલ્ય સહાય આપી છે તે માટે તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે. હોમના અને મહારા કેટલાક વિચારો-માન્યતામાં મતભેદ છે, પણ તે મતભેદ હૃદયનો નથી-માત્ર વિચારોનો જ છે: સ્નેહમૂલક મતભેદ છે, નહિ કે દ્વેષમૂલક. આ કારણથી એ વિચારભેદ પણ આ પુસ્તકને દીપાવનારો છે એમ હું માનું છું.

સંવત ૧૯૭૩ ની સાલમાં મહારાથી સંગ્રહિત થએલ “ વિશુદ્ધ-પ્રેમ-પ્રવાહિની ” નામનું પ્રેમકાવ્યસંગ્રહનું પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થયું છે, તે પુસ્તકપરથી કેટલાકેએ માની લીધું છે કે ‘ હું કવિ છું ! ’ આવી માન્યતાવાળાના જોવામાં જ્યારે આ પુસ્તક આવશે ત્યારે તો તેઓ ચોક્કસ મૂકેને કવિ તરીકેની કંઈ કંઈ ઉપમાઓ આપવા પ્રયત્ન કરશે, પણ તેમ કરવા જતાં તે પોતે જ પોતાને હરાશે. એ પ્રસંગ ન આવે માટે મહારે મહારો બચાવ લખી કાઢવો એ મૂકેને ઠીક લાગ્યું.

“ વિશુદ્ધ-પ્રેમ-પ્રવાહિની ” એ તો જુદા જુદા વિદ્વાન અને પ્રભાવ-શાળી કવિઓમાં કાળોનો-તેમનાં હૃદયગ્રરણાંનો એકત્ર સંગ્રહ છે. એ કાવ્યસંગ્રહને જનસમાજે સારો આદર આપ્યો છે અને ધણુઓને તો તે સંગ્રહ સહાયકરૂપ અનેલ છે. મહારી એ સામાન્ય મહેનતનું એટલું શુભ પરિણામ જોઈ મૂકેને આનંદ થાય એ સ્વાભાવિક જ છે. પણ તેથી કાંઈ હું કવિ બની જાય તો નથી-તેથી-બની જતો નથી.

એ ‘ વિશુદ્ધ-પ્રેમ-પ્રવાહિની ’ મહારા તરફથી કાવ્યનું પુસ્તક આ બીજું પ્રસિદ્ધ થાય છે, પણ આ કાવ્યસંગ્રહ એ જોકે બીજે ક્યાંયથી કે

બીજા કોઈનાં બનાવેલાં કાવ્યોરૂપ પુષ્પો વીણી લાવી સંગ્રહ કર્યો નથી, પણ મહારા હૃદયબગીચાનાં પુષ્પો છે કે જેવો બગીચો દરેકે દરેક અમાની-દરેક મનુષ્યની પાસે છે, માત્ર તેને જેવો અને ખીલવવો જોઈએ. મહારા બગીચાનાં આ પુષ્પો છે તે ખરૂં છે પણ એ બગીચો હાલ તો એટલો બધો શુષ્ક અને કંગાળ છે કે તેમાંથી માત્ર કહેવાતાં પુષ્પો સિવાય નથી એમાં સૌન્દર્ય કે નથી એમાં સુગંધ; એટલે રસિક જનોને તો આ કહેવાતાં કાવ્યો ઉપયોગી બહુ જ ઓછાં થશે; બાકી જેઓ મહારા જેવી સમજ-શક્તિવાળા હશે તેવાઓને કદાચ-કંઈક આનંદ-એ ધડી આપનારા નીવડે તો તે બનવાજોગ છે, અને એમ માય તોપણ મહેને આનંદ થશે. હું સમજું છું કે કેટલેક સ્થળે તેમાં કાવ્યદોષ છે પણ તે દોષને સુધારી કાવ્યોને ઘાટીલાં કરવા માટે કોઈ સારા કારીગરની એરણુ ઉપર તેને ઘડવા મોકલવાનું મને ગમ્યું નથી, તેથી જેવો ઘાટ મારાથી થકાયો તેવો ઘાટ મેં વાચકોની સમક્ષ રજુ કરી કૃતકૃત્યતા માની છે.

આ કાવ્યો કે આ 'વિચારાવતરણુ' વાંચ્યા પછી કોઈને પણ સેવાધર્મ આદરવાની ઈચ્છા થશે, કોઈ પણ સ્નેહધર્મને સ્વમજશે અને કોઈના પણ આત્માને થોડી વાર શાન્તિ થશે અને તેટલીએ મહારી સેવા પરાક્ષ રીતે પણ જો સ્વીકારાશે તો મહેને હું અહોભાગ્ય માનીશ.

અનંત દયાળુ પરમાત્મા સર્વને સ્નેહમય બનાવી સુખી કરે એ જ અવ્યયના. શાન્તિ: શાન્તિ: શાન્તિ:

સુરત બાદ સુદિ પૂર્ણિમા શુક્રવાર } જૈન મુનિ ઇચ્છાલાલજી.
વીર સં. ૨૪૫૦—વિ. સં. ૧૯૮૦

અનુક્રમણિકા.

વિષય.	પૃષ્ઠ.
બ્રહ્મા સેવા સ્વીકારણે ?	૨
અર્પણ	૩
શ્રી ગુરુચરણે	૪
ચોડુંક	૫
પ્રસ્તાવના	૭
વિચારાવતરણું	૨૨
અનુક્રમણિકા	૩૫

શ્રી લઘુ-કાવ્ય-બત્રીસી.

(૧) બળ અર્પે	૧
(૨) પત્નીની પ્રાર્થના	૩
(૩) દેશી બન્ધુઓને	૬
(૪) વિદેશી વસ્ત્રો	૭
(૫) શા કામનું ?	૯
(૬) મોહ-માયા	૧૦
(૭) મનને ઉપદેશ	૧૧
(૮) તપાસી જો	૧૩
(૯) વિદાય	૧૪
(૧૦) દંભી ત્યાગીને	૧૭
(૧૧) વિધવાનો આર્ત નાદ	૧૯
(૧૨) સદા આનંદથી રહેવું	૨૧
(૧૩) બારણાં ઉઘાડાં રાખો	૨૩
(૧૪) પ્રજાને સદેશ	૨૪
(૧૫) અભ્યર્થના	૨૫
(૧૬) વિમતિ	૨૭

(૧૭) મિત્રને	...	...	...	...	...	૨૮
(૧૮) ત્હારો ઉપકાર	...	...	...	...	...	૨૮
(૧૯) શાને ?	...	...	...	...	...	૩૦
(૨૦) પતિને પત્ર	...	...	...	...	...	૩૧
(૨૧) વિરહિણીની અરજી	...	...	...	...	...	૩૨
(૨૨) દિલનો દિલદાર...	...	...	...	...	...	૩૪
(૨૩) સ્નેહી જીવન	...	...	...	...	...	૩૫
(૨૪) પ્રેમના ચરણે	...	...	...	...	...	૩૬
(૨૫) ઠપકો...	...	...	...	...	...	૩૭
(૨૬) પસ્તાવું તે શાને ?	...	...	...	...	...	૩૮
(૨૭) ઘેલુડીને.	...	...	...	...	...	૩૯
(૨૮) હૃદયાઘાત	...	...	...	...	...	૪૦
(૨૯) એ પંથ ન્યારો	...	...	...	...	...	૪૧
(૩૦) અબોલા સ્નેહી પ્રત્યે	...	...	...	...	...	૪૨
(૩૧) સ્નેહીનો જવાબ	...	...	...	...	...	૪૪
(૩૨) સંદેશો	...	...	...	...	...	૪૫

ઉપર લઘુાણ.

ધૂળ પડી	...	...	...	...	...	૪૭
એ સ્નેહીમાં ધૂળ પડી	...	...	...	...	...	૪૮
કાંઈ નહિ	...	...	...	...	...	૪૯
એ નથી જોઈવું	...	...	...	...	...	૫૦
વ્હાલાને	...	...	...	...	...	૫૧
ના ત્યાગો !	...	...	...	...	...	૫૨
સંતોની સેવા	...	...	...	...	...	૫૪
તે નાશ થશે	...	...	...	...	...	૫૫
સ્નેહીના સ્નેહ	...	...	...	...	...	૫૬
તાપીતટે	...	...	...	...	...	૫૭

શ્રી લઘુ-કાવ્ય-વત્રીસી.

[૧]

બલ અર્પો.

(એક રાસનો રાગ)

આંતર બળને દેજે, ઓ તાતજી ! આંતર બળને દેજે !
કાયરતા હરી લેજે, ઓ તાતજી ! કાયરતા હરી લેજે ! ધ્રુવ.

૧

અતિ દુઃખે દુલાએલી, રડે છે મમ માત આ ;
લૂછવા અશ્રુઓ તહેનાં, શક્તિહીન રહ્યો સદા :
કાયરતા હરી લેજે, ઓ તાતજી ! કાયરતા હરી લેજે !
આંતર બળને દેજે, ઓ તાતજી ! આં

૨

માતની મુક્તિને માટે, લોગ હું ના દઈ શક્યો ;
વિલાસે વૈભવે રાચી , ભૂલ્યો હું ઋણ માતનાં :
આંતર બળને દેજે, ઓ તાતજી ! આંતર બળને દેજે !
કાયરતા હરી લેજે, ઓ તાતજી ! કા

૩

જ્ઞાત અજ્ઞાત ભાવે હું પોષતો દ્રોહ માતનો ;
યાપીના પોષણાર્થે હું અગ્રસ્થાને રહ્યો હતો :

કાયરતા હરી લેજે, ઓ તાતજી ! કાયરતા હરી લેજે !

આંતર બળને દેજે, ઓ તાતજી ! આં

૪

ભૂખ ને દુઃખથી પીડ્યાં, બન્ધુ ને ખેડેન માહરાં;

રહ્યો હું શાંતિથી જોઈ, ચક્ષુએ નીર ના વહ્યાં :

આંતર બળને દેજે, ઓ તાતજી ! આંતર બળને દેજે !

કાયરતા હરી લેજે, ઓ તાતજી ! કા

૫

ભગિની બ્રાત માતાની, લૂંટાતી લાજ દેખતાં;

રક્ષવા લાજ ! ઓ નાથ ! કલીબ^૧ જેવો થઈ રહ્યો.

કાયરતા હરી લેજે, ઓ તાતજી ! કાયરતા હરી લેજે !

આંતર બળને દેજે, ઓ તાતજી ! આં

૬

પાપી ને પામરો પાસે, રંકબી પેઠ ચાચતો;

લિક્ષામાં દુકડા પામી, શ્વાન^૨ સદૃશ નાચતો :

આંતર બળને દેજે, ઓ તાતજી ! આંતર બળને દેજે !

કાયરતા હરી લેજે, ઓ તાતજી ! કા

૭

દેવનું જે કીડાસ્થાન, ચમધામ થઈ રહ્યું;

છતાં ના આંખ હિઘાડી, જોયું કે શું રહ્યું ? ગયું !

કાયરતા હરી લેજે, ઓ તાતજી ! કાયરતા હરી લેજે !

આંતર બળને દેજે, ઓ તાતજી ! આં

૮

કથું શું પાપ હું મહારાં ? દીનનાથ ! દયાળુ ઓ !

માત ને બ્રાત્રીહીનું, ક્યાંએ સ્થાન રહ્યું નથી :

આંતર બળને દેજે, ઓ તાતજી ! આંતરબળને દેજે !

કાયરતા હરી લેજે, ઓ તાતજી ! કાઠ

૯

મહાત્મા ફત છે તહારો, આપે સંદેશ સત્ય તે;

અહંતા વૈભવી વૃત્તિ, તત્પર ત્યાગવા થયો :

કાયરતા હરી લેજે, ઓ તાતજી ! કાયરતા હરી લેજે !

આંતર બળને દેજે, ઓ તાતજી ! આં

૧૦

લોહના બાંધ કે શસ્ત્રો બાંધે કાપે જ દેહને;

લય ત્યાગી સમર્પું હું પ્રેમે સર્વસ્વ માતને :

આંતર બળને દેજે, ઓ તાતજી ! આંતર બળને દેજે !

કાયરતા હરી લેજે, ઓ તાતજી ! કાઠ

૧૧

મિશ્નાં દેહિ લઘુ બોલે, બાલને બળ આપજે;

દેશ ને ધર્મની સર્વે, દુષ્ટતા, પ્રભુ ! કાપજે :

કાયરતા હરી લેજે, ઓ તાતજી ! કાયરતા હરી લેજે !

આંતર બળને દેજે, ઓ તાતજી ! આં

[૨]

પત્નીની પ્રાર્થના.

(એવા ગાંધી ગુજરાતે ઉતર્યા રે-એ રાગ)

૧

દેશ દૂબ્યો બધો દુઃખસાગરે રે,

તહમે તારવામાં કરો સ્થાય—

મહારા પ્રીતમ ! સુણો એક વિનતિ રે.

ક્રુષ્ણ

૨

સુખ વેલવ સર્વે તુચ્છ છે રે,
નહિ આવે ભવાન્તરે સાથ.

મહારાં

૩

જીવન છતાં મરણ એતું જાણજો રે,
દીન દુઃખીનો ઝાલ્યો ન હાથ.

મહારાં

૪

વસ્ત્ર વિના રહે જહેન બંધુઓ રે,
લાઘ્યો ડામચીએ શો ભાર ?

મહારાં

૫

નથી હીર ને ચીર હવે ઓઠવાં રે,
નથી જોઈતાં આભૂષણ સાર.

મહારાં

૬

મહારા લાખો બન્ધુને ના મળે રે,
પેટ પૂરૂં ખાવાને અન્ન.

મહારાં

૭

પકવાનો આ વિધવિધ જાતનાં રે,
ખાતાં લાજતું નથી શું મન ?

મહારાં

૮

કંઈ જહેન સુતા ને માતનીરે,
ઘોળે દીએ લૂંટાયે લાજ.

મહારાં

૯

એ નજરે નિરાંતે નિહાળતાં રે,
હજી આવ્યા નથી શું વાજ ?

મહારાં

૧૦

કંઈ દેશના સુપુત્રો જેલમાં રે,
દેશદુઃખે પડ્યા પીડાય.

મહારા.૦

૧૧

મહારા નાથ રહ્યા જેલ બારણે રે,
એ દેખીને મનડું દુભાય.

મહારા.૦

૧૨

બનો શૂરા સિપાઈ દેશના રે,
આપભોગ દઈ લ્યો સ્વરાજ્ય.

મહારા.૦

૧૩

મોહ માયા અમારાં મૂકીને રે,
દિલ ધરે દેશહિતનું કાજ.

મહારા.૦

૧૪

બહાલા ! ત્યાગો હવે મોહનિંદને રે,
ફરી સમય આવે નહિ હાથ.

મહારા.૦

૧૫

લઈ શસ્ત્ર અમૂલું અસહકારનું રે,
તોડો બંધ ગુલામીના નાથ !

મહારા.૦

૧૬

જેણે ખોયો સમય આ પુણ્યને રે,
હતભાગી એ પૂર્ણ અભાગ.

મહારા.૦

૧૭

શિવ ચાહો તહમાફ ને દેશનું રે,
લજ થઇને કરે ગૃહત્યાગ.

મહારા.૦

દેશી બન્ધુઓને.

(મરાઠી સાખી)

૧

દેશી તજ વિદેશી લીધું, દેશી બન્ધુ ભૂખે માર્યા;
દયા વિનાના દાનવ થઈને, માનવજીવન હાર્યા;
માર્યા હુન્નરને, તાર્યા નહીં દીન નરને. માર્યાં

૨

અહિં^૧ સમ આપ બનીને બહાલા ! સ્વજનને વણસાડ્યા;
વાદી વિદેશી હાથ પડીને, ગુલામી કરંડ^૨ પૂરાયા;
હરાવ્યા દામ બહુ, દુઃખની વાત હું શું જ કહું ? હરાં

૩

ભૂખ્યા દુઃખ્યા બન્ધુ દેખી, હૃદય ન કેમ ચીરાતું ?
અન્ય ઉદરમાં પાટુ મારી, અન્ન કેમ ગળ્યાતું ?
વાતું મોટી કરી, શરમાતા શું નથી જરી ! વાતું

૪

પવિત્રતાનો ડોળ કરીને, ધર્મમંદિરે પેસો;
ચરબીવાળાં વસોથી તો, પવિત્રતા ક્યાં ? કહેશો ?
સહેશો સંકટને, નહિ દેવ દયાળુ બને. સહેશો

૫

દેશબન્ધુના દુઃખનો સ્હાયક, સુખી થયો કોણ કહેશો ?
રડવડતાની હાય લઈને, ભાર શું દુઃખનો વહેશો ?
જાશે ક્યાં ગબડી ? ઉંડા^૧ ગર્તની માંહી પડી. જાશે

૭

૬

હિન્દુ મુસલમાન પારસી સર્વે, દેશ શરીર ઉપાંગો;
એક જ ચૈતન્ય તેમાં માની, લેદહરમને ભાંગો;
સાંધો સ્નેહ સદા, વિપત્તિ જેથી નાવે કદા. સાંધો

૭

જૈન મુનિ લઘુલાલ તણી આ, દીનપણની અરજ;
વિદેશી ત્યાગી દેશી ગ્રહો, જો-હોય સુખતાણી મરજ;
ગરજ ક્યાંસુધી, ખનશે ? શું નથી બુદ્ધિ ? ગરજ

[૪]

વિદેશી વસ્ત્રો.

૭

(ગઝલ)

૧

ધરમથી બ્રહ્મ કરનારાં, ગુલામી દાન દેનારાં;
પશુના પ્રાણ હરનારાં, વિદેશી વસ્ત્ર છે, બહાલા !

૨

પડે જ્યાં રક્તનો છાંટો, અશુચિ માનતા ભારી;
ભર્યાં આ માંસ રક્તાથી, વિદેશી વસ્ત્ર છે, બહાલા !

૩

વખોડે ખાઈ તે પાપી, ભલે સંસારો કે ત્યાગી;
જીવનરસ લૂંટો લેનારાં, વિદેશી વસ્ત્ર છે, બહાલા !

૮

૪

હજારો ખંડેન બન્ધુઓ, મરે છે ભૂખદુઃખેથી;
દયાને દૂર કરનારાં, વિદેશી વસ્ત્ર છે, બહાલા !

૫

રહી અજ્ઞાનમાં અન્ધા, જરા ના મોહને ત્યાગે;
કમોતે મોત કરનારાં, વિદેશી વસ્ત્ર છે, બહાલા !

૬

હજારો રોગનાં ભરિયાં, અનીનિ પાપના દરિયા;
ધર્યે ભવસાગરે ફરિયા, વિદેશી વસ્ત્રથી, બહાલા !

૭

તમારાં દાન ને પુણ્યો, તહમારાં ધર્મ ને ધ્યાનો;
સહુનો નાશ કરનારાં, વિદેશી વસ્ત્ર છે, બહાલા !

૮

મરે છે બાળ યુવાનો, વિદેશી વસ્ત્રના યોગે;
હરાતું હિંદધન એથી, વિદેશી વસ્ત્રથી, બહાલા !

૯

નથી જ્યાં રચતી ખાદી, નફ્ટ એ હિન્દસંતાનો;
ભૂમિને મારતા ભારે, વિદેશી વસ્ત્રથી, બહાલા !

(૧૦)

મુનિ લઘુલાલની શિક્ષા, ગ્રહી દ્યો દેશની દીક્ષા;
ત્યજ દો માગવી લિક્ષા, વિદેશી વસ્ત્રની, બહાલા !

શા કામનું ?

(હરિગીત)

૧

અન્ધા બની અભિમાનમાં અપમાન બહુ જનનાં કર્યો,
વઢીં વેણુ તિક્ષણ બાણ જેવાં દીનને દુખિયાં કર્યો;
સત્કર્મ કંઈ સૂઝયું નહિ ચિન્તન કર્યું ધન ધામનું,
માનવ તરીકે અવતરી જીવન જીવ્યો શા કામનું ?

૨

નિજ સૌખ્ય અર્થે લૂંટતાં પરદુઃખ મનમાં ના ધર્યું,
પરસૌખ્ય અર્થે અર્પવાને લેશ ના કંઈ તેં કર્યું;
સ્હમજ્યો નહિ નિજ સ્વાર્થને શુભ કંઈ કર્યું ના નામનું,
માનવ તરીકે અવતરી જીવન જીવ્યો શા કામનું ?

૩

ત્યાગી થઈ તસ્કર^૧ બની શુભ ત્યાગનો ત્યાગ જ કર્યો;^૨
વળી માન ઈર્ષા ને અદેખાઈતણો સંગ્રહ કર્યો;
જગ છેતરી માયા કરીને કામ કાઢ્યું કામનું,^૩
માનવ તરીકે અવતરી જીવન જીવ્યો શા કામનું ?

૪

બહુ પ્રેમની વાતો કરી પણ વેર અંતરમાં લર્યું,
આપી ક્ષમા નહિ એકને જીવન બધું ઝેર જ કર્યું;
નીતિ ત્યજ દઈને સદાએ કામ કીધું હરામનું,
માનવ તરીકે અવતરી જીવન જીવ્યો શા કામનું ?

૧ તસ્કર-ચોર. ૨ ત્યાગનો ત્યાગ, એટલે ગૃહસ્થાશ્રમ મૂકીને ત્યાગ સ્વીકાર્યો તે ત્યાગનો ત્યાગ કર્યો. ૩ ક્રમ-મોહ-વિપય.

કાળાં મટી ઘોળાં થયાં પણ કામ કાળાં ના તજ્યો,
 પ્રીતિથકી જગદીશને પણ એક પણ તું ના ભજ્યો;
 એ નર નહિ નાદાન એથી હું વધારે શું કહું ?
 ત્વષ્ટ પામી માનવજન્મ આ જીવન જીવ્યો શા કામતું ?

[૬]

મોહ-માયા.

(ઘેલુડી ઘેલી થા મા રે-એ રાગ.)

માયામાં મુંઝાણો રે, મૂરખ પ્રાણી,
 પ્રભુપંથ કદિ નવ જાણ્યો રે. મૂરખ૦ ધ્રુવ.

૧

રામાને રાજી કરવા, તું કંઈક બાજી ખેલે;
 મનુભવને દરિયે ઝાળે રે. મૂરખ૦

૨

અનર્થો કંઈક કરતો, વામાને પાચે પડતો;
 પાચે પિંડને ભરતો રે. મૂરખ૦

૩

નારીનો હુકમ થાતાં, તું હાથ જોડી રહેતો;
 હાજી ! હા ! હાજી ! કહેતો રે. મૂરખ૦

૪

ખ્યારીને કારણ તેં તો, કુટુંબી સહુને પીડયાં;
 માતપિતા તરછોડ્યાં રે. મૂરખ૦

૫

ઉંદરની માફક બહાલા ! મસ્તાન થઈને ડાલે;
શું રત્ન રાખમાં રોજે રે. મૂરખ૦

૬

જીવનનો અંત બાણી, પસ્તાવો પૂરણ થાશે;
મનડું બહુ મુંઝાશે રે. મૂરખ૦

૭

સમય અમૂલ્યો આ તો મૂરખડા, શું જોવે ?
કાદવમાં ચીર ધોવે રે. મૂરખ૦

૮

રટણ રામાનું મૂકી,—ને રામને તું લજ લે;
સેવા સંતની કરી લે રે. મૂરખ૦

૯

લવોલવનાં દુઃખડાં જાવે,—અવિચળ સુખડાં પાવે;
લઘુ ગુણ પ્રભુના જાવે રે. મૂરખ૦

[૭]

મનને ઉપદેશ.

(સોરઠ રાગ)

ગઈ ઉમર વીતી, મૂરખ મનવા ચેતને રે,
સ્કહમજી સત્ય ધર્મને કર પરલવના વેંતને રે. ગઈ૦ ધ્રુવ.

૧

મણિસમ માનવજન્મ જ પામી, વ્યર્થ ગુમાવે શીદ હરામી ?
માની માફે કર પ્રભુશું કંઈ હેતને રે. ગઈ૦

૨

પાપ કરીને પોરષ^૧ માણ્યો, પરતાવો મનમાં નવ આણ્યો,
ધરમ ન બાણ્યો સેવ્યા નહિ તેં સંતને રે. ગઈ૦

૩

પરપુરુષમાં રાચ્યો પ્રાણી, આત્મતત્ત્વની વાત ન બાણી,
કેશ શ્રી વધાર્યો તાણી તેં બહુ તંતને રે. ગઈ૦

૪

આણુસમ પરના દોષ નિહાળ્યા, પર્વતસમ નિજ દોષ ન ભાળ્યા;
ગાયા નહિ તેં ગુણ કદિએ ગુણવંતના રે. ગઈ૦

૫

વિશુદ્ધ પ્રેમની વાતો કરતો, વિષયગતિમાં ઉડો પડતો;
મૂરખ થઇને નડતો સાચા સંતને રે. ગઈ૦

૬

ધન દારાને ધન્ય જ માન્યાં, વર્ષો સઘળાં વ્યર્થ ગુમાવ્યાં;
ગુણ ન વાળ્યાં પામી મનુભવ ખેતને રે. ગઈ૦

૭

કાળાં કર્મ ત્યજી દે મનડા, ઓચિંતા પકડી લે જમડા;
દમડા તનડા નહિ આવે સંઘાતમાં રે. ગઈ૦

૮

શિવસાધનમાં ચેત સવેળા, પાળ બાંધ તું પાણી પહેલાં;
લઘુ નહિ આવે વેળા આવી હાથમાં રે. ગઈ૦

[૮]

તપાસી જો.

(દાસ પરે દયા લાવો રે-એ રાગ.)

પૂર્ણ તપાસી જો બંદા રે, અંતર ઉતરી,
પૂર્ણ તપાસી જો બંદા. ધ્રુવ.

૧

જ્યમ જ્યમ નવલા વર્ષે, તિથિ જન્મતાણી થકી હરખે,
શ્રી પ્રભુપદ કાંઈ ચિત ધરશે રે. અંતર.

૨

લાયક કૃત્યો આ વારે, ગત વર્ષાંથી શું વધારે ?
ઘાઈ કીધ દીનની બહારે રે. અંતર.

૩

જીવિત સફળ શું કીધું ? કંઈ દાન દીનોને દીધું ?
સ્વાન્તર સ્હમજી શું લીધું રે ? અંતર.

૪

મિથ્યા મમતા તજી દઈને, શુભ લ્હાવ જીવનનો લઈને;
નાહક રકબક તજી દઈને રે. અંતર.

૫

શિખ સાચી સ્હમજ બંદા તું, નહિ મોહપાશ પટકા તું;
બંદરિપુજીત શરણે જા તું રે. અંતર.

૬

ઝોડી દે ભેદ ‘હું’ ‘તું’ ના, સહુ ‘લ્હારું’ તું ‘સહુનો’ થા;
ટાણું ન તું આ ભૂલી જા રે. અંતર.

લા'વો શુભ માનવતનનો, સુણી દીનનાં આશીર્વાચનો;
 સ્વર્ગ લે તું જશ જીવનનો રે. અંતર-

જીતી બાજી કાં તું હારે, જો પરહિત કંઈ ન વિચારે;
 લઘુલાલ ખ્યાલ કર ખ્યારે રે. અંતર-

[૬]

વિદાય.

(વસંતતિલકા.)

મિત્રો અને પ્રિય જનો સહુ સાંભળો હો !
 શાન્તિ ધરી ચિતમહી દિલની કથાને;
 “પ્રારબ્ધ” આ જન સહુ કથતા જ જેને,
 તે લેઈ જાય તહીં જઈ તણાઈ પ્રેમે.

શાન્તિ પમાય ગ્રહત્યાગથી જીવગીની,
 ને ચિત્તડું ત્રિવિધ તાપથકી વિરામે;
 એવું સુણી, ત્યજી દોષાં પિતુ માત બહાલાં,
 સેવા ત્યજી જગતણી શુભ હિતકારી.

ત્યાગીતણા જીવનનાં ગહુ વર્ષ ગાળ્યાં,
 ભાળ્યા નહિ સરલ સંત જ એક મહેં તો;

નદો સમા વિવિધ ખેલ લબવનારા,
માયા કરી ખલકને ખૂબ ચૂસનારા.

૪

૧લોકેષણાનો અતિ લાલચ સંતમાંહી,
ત્યાગી શકે ન જગની કિરતિ જરાએ;
એ કીર્તિ માટ કરતા બહુએ અનર્થો,
જાણે મનુજવનની ઘડી ધન્ય એ તો.

૫

ભૂલો મહાન નિજની કરી દંભ ઠાંકે,
ગુણીશિરે અણહુતાં બહુ આળ આપે;
વાડા વધારો ઠગતા જગને ખિચારા,
દેષાદિ બીજ ઠવોને વિષવેલી રોપે.

૬

ઉચ્ચાસનેર્થો કથતા બહુ પ્રેમપાઠો,
ના પ્રેમ અંશ નિજ દેર ધરે જરાએ;
સંસારોંઓ વિવિધ દુઃખનો શાન્તિ અર્થે,
આવે તથાપિ પડતું ધૃત વનિહ માંહી.

૭

કોઈ લડે ઉચ્ચ અને નિચ આસનાર્થે,
શબ્દાર્થના વમળમાં બહુ ખૂડી જાતા;
દુરાગ્રહેર્થો નિજ ધર્મર્થો બ્રહ્મ થાતા,
કામાદિના કોચડમાં મદમસ્ત રહેતા.

૮

સંસારીનાં તન અને ધન લૂંટીં લેવા,
 યુક્તિ અનેક કરતાં નહિ ખેદ ધારે;
 દેખાય હેમ પણ પત્થરથી નકામા,
 સેવ્યા અહો ! જગતના બહુ સંત એવા.

૯

જે સંતદર્શનથકી નયનો ન ધ્રાપે,^૧
 સંસારના ત્રિવિધ તાપ બધા વિશમે;
 આ બલકમાંહિય હશે કંઈ રત્નરૂપે,
 પ્રારબ્ધહીન મુજને નવ એક લાધ્યા.

૧૦

કષ્ટો સહ્યાં વ્રત કરી બહુ દેહ તાપ્યો,
 વેઠ્યાં અનેક દુઃખને ચિતશાન્તિ અર્થે;
 ના લેશ આત્મસુખ વા નહિ શાન્તિ પામ્યો,
 આયુ વૌતાવ્યું અમથું જડવાદ જામ્યો.

૧૧

આવી ઉપાધિ ત્યજી જંગલમાં રહેવું,
 ને સુખદુઃખ મળતાં સમભાવ રહેવું;

ચલો સખી ઉન દેશમેં, જહાં ન અપનો કોઈ;
 માટી ભખે જનાવરા, મૂઆ ન રૂએ કોઈ.

વૃક્ષોતણા સમૂહમાં સરિતા વહે જ્યાં,
 નિર્દોષ પક્ષીગણ જ્યાં પ્રભુગીત ગાતાં.

૧૨

લેઈ વિદાય તમ પાસથીં એ જ યાત્રું,
 શાન્તિ ધરો હૃદયમાં નહિ રોષ ધારો;

૧૭

દોષો અનેક લરિયા મુજમાં નિહાળી,
આ બાળ ઉપર ધરો કરૂણા તહમે સૌ.

૧૩

કો દી રહડું સ્મરણમાં કદિ કમચોગે,
મૃત્યુ ગણી મુજ તણું નહિ અશ્રુ ઢાળો;
જાવું જરૂર જગથી નહિ ફેર એમાં,
કહે છે ‘કલાર્પો’ જગને પણ એ જ તત્ત્વ :

૧૪

“ રે લાઈ ! આખર બધાય મરી જવાનાં,
લેતું ન મૃત્યુ વળી આપણ એકલાને : ”
જો સત્ય આ જીવનનું સહમજય છે તો,
શોકાગ્નિથી હૃદયને નહિ દાહ દેજો.

[૧૦]

દંભી ત્યાગીને.

(ગઝલ)

૧

પ્રભુનો માર્ગ ધામીને, ભુલ્યો લવસિન્ધુની માંડી;
વૃથા આ જન્મ હાર્યો તું, ફરી નહિ જોગ મળવાનો.

૨

જગતની કીર્તિને અર્થે, રચ્યો પરપંચ-મયદાને;
બનીને બગરૂપે બહાલા ! ઠગાયો તું ઠગી જગને.

મહાત્મા રૂપ ધારીને, કર્યા દૌરાત્મ્યનાં કામો;
બનીને મોહમાં અધો, ભુલ્યો પુનિત પ્રભુધામો.

ચડી બેસે કદી વાયસ^૧, ભલે દેવળ તણી ટોચે;
છતાં સહુ કાગડો કહેશે, નથી એ હંસ બનવાનો.

ભલે વનરાજનું ચર્મ, ધરી ગર્દભ કુલાયે પણ—
મટી રાસલ કદી એ તો, નથી મૃગરાજ બનવાનો.

ફસાવી કંઈકને ફંદે, બળુચકને કર્યા ચેલા;
પડ્યો આંતર ગુરૂપદથી, લીધું ગુરુપદ ભવોભવનું.

ગણાયો નાવ રૂપે તું, વજન પાષણથી ભારે!
રહે જે આશ્રયે તહારે, ઉડા જળમાં છુડી મરતા.

શિયળ ને સત્યની વાતો, સલામાં જોરથી કથતો;
કરી એ બેયનાં ખૂનો, મૂંરખ ! મનમાંહીં મલકાતો.

દયા ને પ્રેમની ખૂબી, મધુરી વાણીથી બોલે,
હૃદયમાં છાંટ ના દીઠી, મનુભવ નાવને બોળે.

અરે મૂંરખ ! જરા તો જો, બને અન્ધો વૃથા શાને ?
લઈ શિર પાપનો બોળે, કમોતે તું મરે શાને ?

લલેને હાલ ફૂલાયે, અને ઠર મોજ મનમાની;
પરન્તુ ઢલડીના તો, ચરણ^૧ દિન ચાર છે રાતા.

વહિશે આંખથી અઘ્રુ હૃદયના ટૂકડા થાશે;
જીવનનો અન્ત બાણીને, મનોવ્યાધિ મહા થાશે.

ખરા ત્યાગી કે જ્ઞાનીનું, મરણ સુખરૂપ થાયે છે;
ઘસીને હાથ ને ચરણો, મૂંઝા દંલી મરાયે છે.

મૂંઝી દે દંલની વૃત્તિ, ખરો ત્યાગી બની જાતું;
બની લણુ કર્મથી બહાલા ! પરમ જ્યોતે લળી જાતું.

[૧૧]

વિધવાનો આર્તનાદ.

(હરિગીત)

માનવજીવનની ધન્યતા શાસ્ત્રો અને જ્ઞાની કથે,
તે ધન્યતા નરને હશે પણ નારીને તેવું નથી;
કુદરત અને જગત તાતના પણ તાત બનવા ઇચ્છતા,
મદમસ્ત એવા અંધ નર તે સ્વાર્થ માંહી ધોરતા.

“નર જાત સુખી હશે અહીં કદિ મહાલતી સ્વચ્છંદથી,
“પણ નારીને રોવા વિના નહિ કર્મમાં બીજું કંઈ.”

સંપૂર્ણતઃ શુભ સત્ય છે એ કથન “ ગોવર્ધન ” તાણું...
ને નરતણી નિહુરતાને હું વધારે શું લાણું ?

૩

પતિદેવનાં દર્શન કરી મમ નેત્ર કંઈ ઠાર્યાં નથી,
શુચિ સ્નેહલીની વાર્ણીનો કે શબ્દ પણ સુણ્યો નથી;
અપરાધ મહારો એ જ કે મહેં સ્પર્શ તે કરનો કર્યો,
વેધવ્ય કેરો દંડ આ પ્રાણાંત સુધીનો મળ્યો.

૪

ગાત્રો ગળ્યાં શક્તિ ગઈ ને દંડ કરમાંહી ગ્રહ્યો,
વનિતા વળાવી કંઈકે પણ મનવેગને કંઈ ના દમ્યો;
પુત્રો અને પુત્રીતાણું યદિ જૂથ હોયે, તોય હા !
સેવાતણું ખડાનું કરી ડરગા' કંઈ ઘોડે ચડે !

૫

નર્થો જ્ઞાન કે કંઈ લાવના સંસારના સુખત્યાગની,
લાઘે પરાણે ભાર અમપર ત્યાગનો અંધા બની;
ચોદ્ધા અનેક હઠી જતા જે યુદ્ધના મેદાનથી,
તે યુદ્ધના મેદાનમાં નિઃસત્વ શું અમથી બને ? !

૬

શામાટ આ દુનિયા મહીં દાવાનળો સળગે નહિ ?
સુખ સર્વ શાને હોય, આ પક્ષાંધ નરબતે કદિ ?
સુખ આપતાં સુખ પામીએ, દુઃખ આપતાં દુઃખ છે સદા,
માનો ન માનો તોય પણ એ અચળ નિયમ સર્વદા.

૭

સુખ આપતા કરૂણા કરી નિઃસત્વ ખોડાં ઢોરને,
અમ જાતપર એથીયે ઓછી ના દયા લંમને રહે !

ભીંડા બનો ભાદુ તણા લણુ યાદ મનમાં રાખજો,
અમ હાયથી જગતાત તહમને દુઃખમાં રોજાવશે !

[૧૨]

સદા આનંદથી રહેવું.

(ગઝલ)

૧

પૂર્વનાં પુણ્યના યોગે, અમૂલ્યો જન્મ આ પામી;
પ્રભુને ભેટવા ભાવે, સદા આનંદથી રહેવું.

૨

મળે કદિ રાત્ર્યના વેલવ, અને વર્ણો માન ઇલકાળો;
ગર્વથી ના છડી જાવું, સદા આનંદથી રહેવું.

૩

લલે હો છત્ર કે ચામર, અને નિશાન કે ડંકા;
કદિ ના જોઈ ફૂલાવું, સદા આનંદથી રહેવું.

૪

પિતા માતા અને નારી, મળ્યાં જે સ્નેહી કોટુંબી;
સહુથી સંપ રાખીને, સદા આનંદથી રહેવું.

૫

કદાચિત્ કર્મના યોગે, બધી સંપત્તિ ઉડી જાયે;
નહિ કંઈ શોક કરવો ને, સદા આનંદથી રહેવું.

૬

સુખોની સર્વ આશાઓ કદિ નિષ્ફળ બધી જાયે;
પ્રભુની એહ મરજી છે, ગણી આનંદથી રહેવું.

૭

હતા જે પ્રાણથી પ્યારા, થયા તે સર્વથા ન્યારા;
નહીં સંભારીને રડવું, સદા આનંદથી રહેવું.

૮

વિવિધ પકવાન જમતા જે, નથી કંઈ ભાખરી મળતી;
દશા એવી કદી થાયે, છતાં આનંદથી રહેવું.

૯

અળકતાં વસ્ત્ર પહેરીને, શરીર શોભાવતા ભારી;
નથી તન ઢાંકવા આજે, છતાં આનંદથી રહેવું.

૧૦

હજારો દાનમાં દીધા, નથી આજે પઈ પાસે;
ગનીમત એહ પણ માની, સદા આનંદથી રહેવું.

૧૧

જરા-વ્યાધિથી તન અટક્યું, સંબંધીઓ ત્યજ્યા આઢ્યા;
રહ્યા અસહાય એકાકી, સદા આનંદથી રહેવું.

૧૨

હતા બહુ સેવકો હાજર, ન આજે પાણી પાનાર;
સમયની એ બલીહારી, ગણી આનંદથી રહેવું.

૧૩

કદી ભૂયાળ સન્માને, કદી અપમાનતું તુચ્છ કે;
ગણી એ જગતની માયા, સદા આનંદથી રહેવું.

૧૪

સુણી સ્તુતિ ન ફૂલાવું, નહીં નિંદાથી ગભરાવું;
ગણી પરભાવ એ બેને, સદા આનંદથી રહેવું.

૧૫

નથી સાથે લઈ આવ્યા, નથી સાથે લઈ જવું;
પડયું રહેશે બધું આહીં, સદા આનંદથી રહેવું.

ત્યજ દરકાર દુનિયાની, કરી દરકાર આત્માની;
મુનિ લણુલાલજી ત્હારે, સદાએ મસ્ત થઈ રહેવું.

[૧૩]

વારણાં ઉઘાડાં રાखો.

(ઓધવળના સંદેશનો રાગ.)

૧

અન્તરનાં ઊઘાડાં રાખો ખારણાં;
સ્નેહી પામે આવી જ્યાં વિરામ જો;
નાકારો ના મુખડાથી લણુશો ત્હમે,
નાકારેથી ઉડી જશે આરામ જો:

અન્તરનાં ઊઘાડાં રાખો ખારણાં.

૨

લણુ વિનાનું લોજન સર્વે તુચ્છ છે,
સ્નેહ વિનાનું માનવજીવન એમ જો;
અન્દ્રતણા ઉઘોતે સાગર ઊછળે,
સ્નેહી દેખી સ્નેહીનાં ઉર ત્હમે જો:

અન્તરનાં ઊઘાડાં રાખો ખારણાં.

૩

નન્દનવનશાં સ્નેહીનાં ઉરઆંગણાં,
ખીલ્યાં ત્હમાં કુસુમો કંઈ રસદાર જો;
પ્રેમપરાગે મધુકર કંઈ ત્યાં ગુંજતા,
ભૂલી દુઃખો પામે શાન્તિ અપાર જો:

અન્તરનાં ઊઘાડાં રાખો ખારણાં.

૪

મારગ ભૂલ્યા આવ્યા કંઈ તુજ આંગણે,
લેવા શાન્તિ-પ્રભુનો કંઈ પરસાદ જો;
લોકેષણના લોભે જેને ત્યાગિયા,
આદરજો જગ ટાળી ભય અપવાદ જો :

અન્તરનાં ઊઘાડાં રાખો ખારણાં.

૫

પૂજા, પાઠો, તપ, જપ, વ્રત બહુ આદરો,
સ્નેહ વિનાનાં બાણો સઘળાં ફેક જો;
શિવ સ્વરૂપે ઠરવા જો ઈચ્છા કરો,
લઘુ થઈ સેવો જગનાં દુઃખિયાં લોક જો :

અન્તરનાં ઊઘાડાં રાખો ખારણાં.

[૧૪]

પ્રભુને સન્દેશ.

(આટલો સંદેશો મહારા ગુરુજને કહેજો—એ રાગ)

આટલો સંદેશો મહારા પ્રભુજને હોજો,

જે રહ્યા છે સર્વમાં રાચી.

સંદેશો ૦ ક્રુપ.

૧

અલગ રહીને આપ એક દેખાયે રે,

કળા અજબ તહારી ન્યારી.

સંદેશો ૦

૨

પોથાપડિતો તહાં સ્વરૂપ ન બાણે રે,

વાદવિવાદે રહ્યા રાચી.

સંદેશો ૦

૩

દ્રવ્ય ઘણું ઘર ભૂમિની માંહી,
છતાં એ શેઠ ભિખારી. સંદેશો ૦

૪

મહિપતિ થઇને લલા લીખ જ માગે,
આશ્ચર્ય એ મુજને લાગે. સંદેશો ૦

૫

પુણ્ય ને પાપ કે સુખદુઃખોતું રે,
સ્નાન સૂતક નથી મ્હારે. સંદેશો ૦

૬

તહારામાં હું છું તું તો મુજમાં સમાયો રે,
લેદદિથી લેદ લાગે. સંદેશો ૦

૭

લઘુને હું-તુંમાં કાંઈ લેદ ન લાગે રે,
જગત લલે લીખ માગે. સંદેશો ૦

[૧૫]

અમ્યર્થના.

(એક રાસનો રાગ)

ના બેલી થાજે, એ તાતજી ! દીનના બેલી થાજે:
ની બ્હારે ધાજે, એ તાતજી ! રંકની બ્હારે ધાજે. ધ્રુવ.

૧

હણાઈ શક્તિઓ મ્હારી, કુવિચારે સદા, પ્રભુ !
સુઝાયો છું ફુલાયો છું, માર્ગ કે બડતો નથી :

રંકની બહારે ધાળે, ઓ તાતજી ! રંકની બહારે ધાળે,
દીનના બેલી થાળે, ઓ તાતજી ! દીનનાં

૨

ભવાળિધમાં પડ્યો હું તો, મોહના વમળો નડે,
દિશાઓ મૂળ ભૂલાઈ, સૂઝ ના કંઈએ પડે :
દીનના બેલી થાળે, ઓ તાતજી ! દીનના બેલી થાળે;
રંકની બહારે ધાળે, ઓ તાતજી ! રંકનીં

૩

અનુસા તાહરી તાત, એછે છે પાળી મહેં નહિ,
ભુલાયો છું મહાપાપી, -તહારી ચાદથકી, પ્રભુ !
રંકની બહારે ધાળે, ઓ તાતજી ! રંકની બહારે ધાળે;
દીનના બેલી થાળે, ઓ તાતજી ! દીનનાં

૪

મહાત્મા વેશ ધારીને, કર્યો છે કામ દુષ્ટનાં,
ઠગાયો છું ઠગી બીજા, ઉછેદાં મૂળ સુખનાં :
દીનના બેલી થાળે, ઓ તાતજી ! દીનના બેલી થાળે;
રંકની બહારે ધાળે, ઓ તાતજી ! રંકનીં

૫

અન્ધારે આથડું હું તો, દીવ્ય જ્યોતિ દીયો, પ્રભુ !
સત્ય ને ન્યાયને પન્થે, વાળજો વૃત્તિઓ, વિભુ !
રંકની બહારે ધાળે, ઓ તાતજી ! રંકની બહારે ધાળે;
દીનના બેલી થાળે, ઓ તાતજી ! દીનનાં

૬

શરણાગતને તારો, મહોટાની રીત એહ છે,
પગે પડ્યો લઘુ તહારે, તહેને ના કદિ ભૂલશો :

દીનના બેઢી થાજે, ઓ તાતજી દીનના બેઢી થાજે;
રંકની બહારે ધાજે, ઓ તાતજી ! રંકની૦

[૧૬]

વિનંતિ.

❀

(ગઝલ)

૧

દયાળું ને કૃપાળું તું, પ્રભુ ! જો નામ ધારે છે;
વિરહની આ વ્યથા આપી, હૃદયને કાં વિદારે છે ?

૨

કદિ જો કોપની દૃષ્ટિ, કરે મુજ દોષ દેખીને;
ભલે ઉન્મૂલ કરી દેજે, સુખોની સર્વ આશાઓ.

૩

રહું ધન ધામથી હીણો, કરું લિક્ષાન્નથી પોષણ;
સહું એ સર્વ સંકટને, કરું ના જીક કંઈ તેની.

૪

તથાપિ એટલું યાચું, ન દેજે એક તું શિક્ષા,
વિરહની ના વ્યથા આપે, ચહું છું એટલી લિક્ષા.

૫

જગતનાં દુઃખ લેઇને, મૂકો જો એક પક્ષામાં;
વિરહના દુઃખની તુલ્યે, નહિ આવે, નહિ આવે.

૬

રસીને એ જ ઈચ્છું છું, દયાળું દેવની આગે;
વિરહ દેતાં મરણ દેજે, લણુને દુઃખ ના લાગે.

[૧૭]

મિત્રને.

(હરિગીત)

૧

સત્સનેહની વાતો બહુ કથનારને જોયા હશે,
 પડોને કદિ તે પાશમાં દુઃખ દર્દને વેઠ્યાં હશે;
 તેથી કદિ મન એમ પણ પોકાર તો કરતું હશે:
 “સત્સનેહોંઓ જગ ના મળે દુઃસ્નેહોંઓ જગમાં વસે.”

૨

જે દ્વધથી દાઝ્યો હશે તે છાશ પણ કૂંકી પીએ,
 એ ન્યાયથી સત્સનેહની આશા કદિ તૂટી હશે !
 સત્સનેહોંઓથી જગત્ આ વંચિત કદિ થયું છે નહિ,
 જે હૃદય હોયે હાથ તો એ શોધતાં બહુએ મળે.

૩

પોતાતણું અર્પણ કરી માને સદા કૃતકૃત્યતા,
 મરણાંતસુધી એહને બદલાતણી આશા નહિ;
 સ્ત્રી પુરૂષ એવાં અવનિમાં આ આંખથી જોયાં ખરાં,
 લગ્ન હોય જેવા તેહને તેવા મળે છે સર્વદા.

[૧૮]

ત્હારો ઉપકાર.

(ગઝલ)

૧

કલાપી બાલ પંડ્યાનાં, સુધાસમ પ્રેમનાં ગીતો;
 અતિ ઉત્સુકતા રાખી, ભરી ભરી જામ હું પીતો.

૨૬

૨

કથ્યાં મહેં પ્રેમનાં કથનો, લખ્યાં છે સ્નેહનાં સ્વપ્નો;
મનાયો પ્રેમપંથી હું, હૃદયરસ તહોય ના ઉપન્યો.

૩

નથી તહેં પ્રેમનાં કાવ્યો, અને કીતાબ કંઈ વાંચી;
તથા રસ ઉર છલકાતું, જીવન ખસ પ્રેમમય જાતું.

૪

નયન તુજ પ્રેમરસલીનાં, હૃદય તો સ્નેહનું ઝરાણું;
અધરઅમૃતતાણું ખ્યાલું, ભર્યું છે એમ મહેં જાણ્યું.

૫

ખરેખર પ્રેમની પુતળી, મધુરી આજ મહેં દીઠી;
યયો સંતુષ્ટ દર્શનથી, જુઝાઈ દિલની અંગીઠી;

૬

મનઃ વાણી અને વર્તન, બધુંએ સ્નેહમય દીઠું;
કૃતારથ તું મળી જેથી, વધુ શું એહથી મીઠું ?

૭

કોંતાબો પ્રેમની વાંચી, રહેલો પ્રેમ રસનાએ,
મિલન બહાલી તહમારાથી, નસે નસ માંહીં છવરાએ.

૮

કરીને વાસ કાયમનો, અતિ ઉંડાણમાં પેઠો;
મધુરી શી મજા આપે ! અરે ! એ સ્થિર થઈ બેઠો.

૯

અહા ! એ પ્રેમને ખ્યારી, નિભવજો નેક નિષ્ઠાથી;
જુગાંતર થઈ જતાંએ પણ, જન્મ દેશે ન દિલમાંથી.

૧૦

પસારી બાહુને પ્રેમે, પ્રણયની વસ્તુને લેદું;
જીવોશ હું એહ આધારે, મરોશ રજ જે થશે છેદું-

૧૧

બધા વૈશવવશે બહાલે, ખોળે કંઈ ચિત્ત ના દેલે;
અરે ! કિરતાર કરૂણાળું કને માગી લણુ લેલે.

[૧૯]

શાને ?

(ગઝલ)

૧

જીગર સાથે જીગર જોડી, સતાવે તું મહને શાને ?
ચદિ જે વાંક કંઈ હોયે, કરે ના માફ તો શાને ?

૨

ત્યજ છે પાશવી વૃત્તિ, નથી કંઈ સ્વાર્થની ઇચ્છા;
છતાં આ રૂપણું લેઈ, રીંખાવે તું મહને શાને ?

૩

પ્રભુને સાક્ષોમાં રાખી, પ્રણયના કોલ કંઈ દીધા;
ફૂલી એ પ્રેમને આળે, રીંખાવે તું મહને શાને ?

૪

સમયસરિતા વહી બાશે, અને બહાં પડી જઈશું;
હૃદયના મર્મ ચીરાશે, છતાં રીંખાવશું શાને ?

૫

ફરીને લેટશું ત્યારે, થશે જો ઇશની ઈચ્છા;
પરન્તુ આ સમયનો તો, કરે છે ત્યાગ તું શાને ?

૬

અશ્રદ્ધા નાણું તું મુજમાં, નથી મુજને જરા તુજમાં;
હૃદયદ્રવ્ય એક રૂપે છે, દતાં રીખાવ તું શાને ?

૭

લઘુ મધુકર ચરણકમળે, રહે તુજમાં સદા શુંજ;
પ્રણયરસની મધુર ખુશબો, દઈ સંતુષ્ટ તું કરને.

[૨૦]

પતિને પત્ર.

૭

(હરિગીત)

૧

શીદને સતાવો નાથજી ? આ રંક અબળા આપની !
વદાને પ્રણયનું વેણલું શાન્તિ કરો પરિતાપની;
નથી બળતી જગના પિતા, કિરતાર કે કો અન્યને,
માનું સહુ તુજમાં પ્રભુ ! પ્રિય પ્રાણના આધારને.

૨

રહીં ફર દેશાન્તર, પ્રભુ ! માણો સદા બહુ મોજને,
મિત્રોતણા મંડળ મહીં ફરતા હશે શુભતાન થઈ;
લોકોતણું કે'વત સુખ્યું કે, “ ઘર મૂક્યું દુઃખ વિસર્યો, ”
એ કિંવદન્તીને ત્હમે સાચી ઠરાવી, નાથજી !

તહમને લલે શાન્તિ સદા સંતોષ કે આનંદ હો,
પણ નાથવિરહે દાસીની આ હીન દશાને તો જુઓ !
મનડું ખડું મુંઝાય છે ને જીવનું ગમતું નથી,
આશા તજી, - પ્રિય ! આપની મરવુંય પણ ગમતું નથી.

મહારા અને વર્ણો આપના વડોલોતણા સહુ સાથમાં,
આપે સ્વીકારી છે, પ્રભુ ! દઈ કેલને અર્ધાંગના;
વચનો દઈ પલટાય જે આ ખલ્લ તેને શું કહે ?
વિચારજો, ઓ નાથજી ! વધુ શું કહું હું આપને ?

અજાતા જીગરથી બોલતાં કદિ વિનય ના સચવાય તો,
નહિ રોષ મનમાં આણુજો ને સ્નેહને વર્ષાવજો;
ફરિયાદ મહારી આપના વિષુ અન્ય કે સુણનાર ના,
વેગે પધારી, નાથજી ! લંબુ દુઃખ કાપો દાસીનાં.

[૨૧]

વિરહિણીની અર્જી.

(હરિગીત)

હે નાથ ! તમ દાસીતણી આ અર્જી દિલમાં ધારજો,
કંઈ રહેમ ઉરમાં લાવીને આ વિરહવહિ શમાવજો;
શામાટ રીસાયા ? પ્રભો ! કંઈ દોષ આ અમજાતણો-
યદિ હોય તો વિસારીને શુચિ સ્નેહ સ્મરજો આપણો.

૨

પ્રભુ ! આપના વિયોગથી આ જીવન મૃત્યુ તુલ્ય છે,
સન્માન ને શુભ કીર્તિ એ તો જગતની જાજર છે;
વૈભવ અને સુખ સર્વ એમાંનું કંઈ હો ના ભલે,
લિશ્વાનથી પોષણ છતાં, પ્રભુ ! આપ સંગે સ્વર્ગ છે.

૩

બહુ લોકના અપમાનથી અપકીર્તિથી હું ના ડરું,
મુજ દેહ આ વ્યાધિથી પીડાય તદ્દપિ ના રડું;
દુઃસહ યદિ દુઃખ હોય તોપણ શાન્ત ચિત્તથી સહું,
જો આપ અંકે વાસ હોયે દીન આ દાસીતણા.

૪

બહુ પ્રેમના પાઠો પઢાવ્યા ને હૃદય ઉન્નત કર્યું,
‘સ્નેહો’ અને ‘આત્મા’ શિખાડી જીવનમાં અમૃત ભર્યું;
વ્યવહારનું જીવન બધું સુખમય, પ્રભુ ! આપે કર્યું,
પણ આપના સંસર્ગ વિણ મુજને નહિ કાંઈ કામનું.

૫

પહેલાં બતાવ્યો પ્રેમ ને રડતી મૂકી પછી એકલી,
હૈતારીને ઉઠે કુવે, પ્રભુ ! કાપો આપે દોરડી;
શું રંગ એહ પતંગનો આપે બતાવ્યો પ્રેમનો ?
ઓ નાથ ! ત્હમને ના ઘટે, બાંહે અદ્યાની લાજ છે.

૬

રે રે ! સદ્યં જાતું નથી વિયોગનું દુઃખ દોહાવું,
અશ્રુતણાં કંઈ બહેન સૂઝ્યાં બોલવું કંઈ ના રહું;
કંઈ હોય કુશળ, નાથજી ! તો હૃદયમંદિર આવજો,
ને પ્રેમભીના સ્વચક્રી આ દાસીને આશ્વાસજો.

હા ! મુનિત ખૂણ પ્રેમનો જો શબ્દ એક જ સાંભળું,
તો આધિ ને વ્યાધિતણાં દુઃખ સર્વ ભૂલી બાકું હું;
કંઈ પ્રેમ અમૃત પામતાં લણુ આપ અંકે પોહતા,
મૃત્યુ અને કદિ માહરું સદ્ભાગ્ય શું એથી વધુ ?

[૨૧]

દિલનો દિલદાર.

(શું નટવર વસંત થૈ થૈ નાચી રહ્યો,—એ રાગ)
મહારા દિલનો દિલદાર અહીં આવી ગયો,
આવી ગયો, પ્રેમ પાઈ ગયો. મહારા. મુ૦

૧

(સાખી) પાયો ખ્યાલો પ્રેમનો, પિયુષરસ છલકંત,
મૃત્યુથકીં આળસાર્વોને, લવન અમર કરંતઃ
મહારા મનમાંથી લેદલાવ ટાળતો ગયો, ટાળતો૦ પ્રેમ પાઈ૦

૨

(સાખી) લૂંટયું સર્વે માહરું “હું” પ્રણયતણું હીર,
જડતાને જડ મૂળથી, હાંસી કાઢી દૂરઃ
માન ને મમત્વને એ મારતો ગયો, મારતો૦ પ્રેમ પાઈ૦

૩

(સાખી) જન્મ મરણ આ દેહને, પોહવાયું એ જામ;
પ્રણયરૂચ આ આત્મ તો અજ્ઞામરૂચુલાસઃ
પ્રેમ એ જ ધમતિ સદ્મજાવતો ગયો, કડમ૦ પ્રેમ પાઈ૦

(સાખી) મનમાં નિશદિન સળગતી, દ્વેષ વૈરની ઝાળ;
આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિની, લાગી લ્હાય અપાર;
પ્રેમામૃતવડે એ ઠારતો ગયો, ઠારતો૦ પ્રેમ પાછ૦

(સાખી) રણભૂમિ જેવું હતું, હૃદય મુંઝ રસહીન;
પ્રેમઝરણુ નિજ હૃદયનું, પાઈ બનાવી મીન :
લણ થઇને એ શિવને સુણાવતો ગયો, સુણા૦ પ્રેમ પાઈ૦

[૨૩]

સ્નેહી જીવન.

(હરિગીત)

કદિ કોઈએ નિષ્કુર બનીને હિત ના ત્હાડું કર્યું,
સુખસાધનો સંપત્તિ એ વર્ણો ધૂળધાણી સહુ કર્યું;
પ્રતિકારની આશા ત્યજી સંતોષ મનથી માણુને,
સ્નેહી તરીકે જીવન ત્હાડું ધન્ય તો તું બાણુને.

શુભ ક્રીતિ ત્હારી સાંભળીને દ્વેષ મનમાં કો ધરે,
સુકૃત પ્રયુક્તિઓવડે એ ક્રીતિને કાળી કરે;
અપમાન કે નિંદા સુણીને રોષ મન નહિ આણુને,
સ્નેહી તરીકે જીવન ત્હાડું ધન્ય તો તું બાણુને.

રોગી અપંગો દેખી જોઈને હુજ આંખથી આંસુ વહે,
શત્રુ અને મિત્રોતણે કંઈ એક મનમાં ના રહે;

ગણીને પ્રભુનાં બાળકો કર્યો ભક્તિ દુઃખને ટાળજે,
સ્નેહી તરીકે જીવન તહાડું ધન્ય તો તું બાણજે.

૪

અવગુણતાણી દૃષ્ટિ ત્યજ સદ્ગુણતાણા આહક થઈ,
કટુ વૈર અન્તર દ્વેષને જગમલિનતા ભૂલી જઈ;
પ્રભુસમ ગણી પ્રાણી બધાં તુજ મરણને સુધારજે,
સ્નેહી લઘુ આ જીવન તહાડું ધન્ય તો તું બાણજે.

[૨૪]

પ્રેમના ચરણે.

(મરાઠી સાખી)

૧

પ્રેમસમો નહિ અન્ય જગતમાં, ધર્મ કદિ હું બાણું;
મન વચ કાય એહને ચરણે,—ધરી પ્રભુને પિછાણું:

માણું મોજ સદા, વિપત્તિ નહિ આવે કદા. માણું ૦

૨

અંતરના અભિલાષો સર્વે, સ્નેહી ચરણ વિરામું;
સકળ જગતનાં સુખો હું તો, પ્રેમતત્ત્વથી પામું:

વામું દુઃખ બધાં, રહુ નિત્યાનંદે સદા. વામું ૦

૩

મહાડું તહાડું સર્વે ભૂલી, અભેદાનંદે રાયું;
માન મમત્વ ને ઈર્ષ્યા જાણે, એ વિંણ સર્વે કાયું:

સાચો પ્રેમ સદા, નહિ જેમાં ઝેર કદા. સાચો ૦

પ્રેમ-પ્રભુના પાદામ્બુજમાં, મરવું પણ સુખદાઈ;
 એહ મરણથી અનંત જીવન, પામે નર દેવતાઈ:
 સમર્પી પ્રેમે સહુ, લઘુ થઈ સુખ લહું. સમર્પીં

[૨૫]

ઠપકો.

(ગઝલ)

૧

કથન કંઈ પ્રેમનાં કરતાં, તહને શું લાજ પણ ના'વી
 હૃદયને હાથમાં લેઈ, દગો દેતાં દયા ના'વી ?

૨

‘ધરો નહિ કાંઈ પણ શંકા’, ‘ચહો ના લેશ જૂદાઈ’
 વચન મીઠાં લવી એવાં, દગો દેતાં દયા ના'વી ?

૩

‘જગતમાં અન્ય ના કોઈ હૃદયનો સાથી મ્હારે છે’
 કહી એવું જાગર કાપી, દગો દેતાં દયા ના'વી ?

૪

મૂકાવનિ પ્રથમ જોળે, અમૂલ્ય શિશ આ મ્હારું,
 હવે એ કાર્પોને તુજને, દગો દેતાં દયા ના'વી ?

૫

વધુ શું હું કહું તુજને? ઘટે ના સ્નેહોને એવું;
 લઘુ ના સ્નેહ કરવો ને કરો તો ના દગો દેવો.

પસ્તાવું તે શાને ?

(ગઝલ)

૧
હૃદયને પારખ્યા વિના, હૃદય ને કોઇને દીધું,
પરીક્ષામાં ભૂલ્યા પોતે, પછી પસ્તાવું તે શાને ?

૨
ગણ્યું ઉજ્જવળ બધું પયને, કર્યું વર્જી પાન હોંસેથી;
બન્યું તે ઝેર રૂપે તો, પછી પસ્તાવું તે શાને ?

૩
વચનભ્રમમાં પડીને ને, કર્યું ચોતાપણું અર્પણ;
ઠગાયા એમ બણ્યું તો, પછી પસ્તાવું તે શાને ?

૪
મોઠી વાણી લવીને ને, સુહૃદ્ કોઈ ફસાવ્યા ને—
સમય વીત્યે ઠગો દે તો, પછી પસ્તાવું તે શાને ?

૫
સર્વિતા સ્નેહની છોડી, પડીને મોહકીચડમાં;
બગાડયું સર્વ ચોતાવું, પછી પસ્તાવું તે શાને ?

૬
ત્યજી શુભ સંગ હંસેનો, કરી છે કાગની પ્રીતિ;
ન ખાવા ને મળે મુક્તા, પછી પસ્તાવું તે શાને ?

૭
જગત્ જોને કહે દુઃખડાં, ગણી તહે મોજ એમાંહે;
મુનિ લેણુલાલજી તહારે, પછી પસ્તાવું તે શાને ?

૩૯

[૨૭]

ઘેલુદીને !

(જતી રહેશે કાલ જીવાની રે, છાકે છે શાને ?-એ રાગ.)
 ઘેલુડી ઘેલી થા મા રે, સ્હમજીને શાણી,
 અંકેથી આઘી જા મા રે, સ્હમજીને શાણી. ધ્રુવ૦

૧

મ્હાફં ને ત્હાફં મૂકી, જીવન સાથે જોડી;
 કાં પ્રીત પુરાણી તોડી રે? સ્હમજીને શાણી. અંકે૦ ઘેલુડી૦

૨

પડદા અંતરના જોડ્યા, ને પ્રાણ સાથે જોડ્યા;
 ઈન્દ્રાસન સહુ ડોડ્યાં રે, સ્હમ૦ અંકે૦ ઘેલુડી૦

૩

રજનીઓ કેંક ગાળી, પ્રણયની દેઈ તાળી;
 ભવેભવની પીડા ટાળી રે, સ્હમ૦ અંકે૦ ઘેલુડી૦

૪

ઐહિક સુખડાંને વામી, આ પ્રેમપારસ પામી;
 પ્રીત અખંડિત જામી રે, સ્હમ૦ અંકે૦ ઘેલુડી૦

૫

સુખો ને દુઃખો સાથે, -વેઠઘાં છે સમ ભાવે;
 હવે દૂર કેમ તું જાયે રે, ! સ્હમ૦ અંકે૦ ઘેલુડી૦

૬

અધરામૃત તેં પાછ, જ્યોતિથી જ્યોતિ મિલાવી;
 સ્નેહરસે નહવરાવી રે, સ્હમ૦ અંકે૦ ઘેલુડી૦

૭

કહેવું ને સુણવું એ તો, સઘળા માયાના ફંદો;
 પ્રેમતણા લણ બંદો રે, સ્હમ૦ અંકે૦ ઘેલુડી૦

હૃદયાઘાત.

(ગઝલ)

૧

હૃદયને હાથમાં લેઈ, કર્યા ત્હેં ટુકડા ત્હેના;
હવે વળી અશ્રુ સારે છે, અરે ! એ સ્નેહ ક્યાંનો છે ?

૨

પ્રણયરસ અર્પવા માટે, નિમંત્ર્યો ત્હેં મ્હને આજે;
મૂંઝી મુખ પાસ આ લાણું, લીધું ખેંચી એ સ્નેહ જ કે ?

૩

નહોતું લાન કંઈ જ્યારે, શીખાવ્યો વસ્ત્ર ત્હેં ત્યારે;
અરે ! એ મ્હાલવા ટાણે, દઈ ધક્કો રીખાવે તું !

૪

પ્રણયરસ પામવા ત્હારો, ત્યજ્યાં મ્હેં ન્યાય ને નીતિ;
રજકના શ્વાનવત્ હું તો, ઉભયથી બ્રહ્મા પામ્યો.

૫

હજારો વાયદા આપી, કર્યો નિરાશ ત્હેં અંતે;
પ્રણયની રીત આ જૂઠી, ક્યાં શાસ્ત્રોચકી શીખી ?

૬

નયન ને હસ્ત મીલાવ્યા, હૃદયને તો અલગ રાખ્યું;
સુવાદી પુણ્યશય્યામાં, છુપાવેલી છુરી મારી.

૭

જીદાઈબાણ મારીને, હૃદયનું રક્ત ત્હેં પીધું;
છતાં સંતોષ ના હોયે, -જીવન મ્હારું લઈ લે તો.

રડાવીને હસે છે કાં ? નહિ હસવું સદા રહેશે !
સુણીને મૃત્યુ મહારૂં હા ! હૃદય તહારૂં રહી દેશે !

કરે છે ત્યાગ તું મહારો, નથી હું ત્યાગી શકવાનો !
અરે ! અંચળપણું છોડી, નથી હું શાન્ત બનવાનો.

૧૦

ગણી બકવાદ આ મહારો, રહમ દિલમાં નહિ ધરજે;
પ્રભુના ન્યાયમંદિરે, લઘુ ઈન્સાફ એ લેશે.

[૨૬]

૧૫૫ ન્યારો.

(ન્યારો બાઈ પંથ હમારો-એ રાગ)

પ્રેમ ધર્મે નહિ કામ, કાયરનું, એ પંથ જ ન્યારો;
દેહતણું બૂલી ભાન, અખંડાનંદે રમનારો. ધ્રુવ૦

૧

હળાહળ ઝેરને અમૃત માની,

પ્રીતેથી કરતો પાન—

શૂરાનો એ પંથ જ ન્યારો.

પ્રેમ૦ દેહ૦

૨

વાસનાપાશને તોડી દહને,

આશાને કીધી ગુલામ.

શૂ૦ પ્રે૦ દે૦

૩

નરનારી દેહલિંગને બૂલ્યો,

બૂલ્યો તે લેદનું ભાન.

શૂ૦ પ્રે૦ દે૦

૪

નેહ-નિભાવણુ સાપ-ખીલાવણુ,
ઉભય એક સમાન.

શૂં પ્રેમ દે

૫

મીરાં, કલાપી, મનસુરે અર્ધુ,
પ્રેમે તન મન ધામ.

શૂં પ્રેમ દે

૬

લોહચણાનું ચર્વાણુ સહેલું,
દોહલું પ્રેમનું કામ.

શૂં પ્રેમ દે

૭

પ્રેમ સમું નહિ અન્ય જગતમાં,
પરમ કેવલ્યધામ.

શૂં પ્રેમ દે

૮

સ્નેહસસ્તાનું મીન ણનીને,
લણુમે પિયૂષધાન.

શૂં પ્રેમ દે

[૩૦]

અવોલા સ્નેહી પ્રત્યે.

(ઓધવજના સંદેશાનો રાગ)

૧

રીસાયા શામાટે મહારા બહાલમા !
ખોલો ખોલો શું છે અમારો વાંક જો !
અખળાની આંતરડી આ ચીરાય છે,
દયા નથી શું અંતરમાં તલભાર જો ?
રીસાયા શામાટે મહારા બહાલમા ?

૨

આવું ને પીયું એ કંઈ ગમતું નથી,
 દેખી લહમને અમથી આ ઉદાસ ને;
 રીખાવો છો, બહાલા ! શાને કારણે ?
 સ્નેહ કયો તવ નહોતી આવી આશ ને. રીસાયા૦

૩

અણબોલ્યામાં એક ઘડી જાયે કદિ,
 મરણતણી એ ઘડી અમારી થાય ને;
 મરણતણાં પણ દુઃખડાં સહેવાં સોદાલાં,
 સ્નેહી રૂઠ્યા ઘડીએ ના સહેવાય ને. રીસાયા૦

૪

મ્હોટાના છોડને આવું ના ઘટે,
 અણબોલ્યાવું અમને દેવું દુઃખ ને;
 નાળું ને જાળળ કીડી ઉપરે,
 ફાડી લેશે શૂરા શું કાંઈ સુખ ને ? રીસાયા૦

૫

બહાલા તારા એક વચનને કારણે,
 સ્વર્ગ અને અપવર્ગતણાં સુખ હૂલ ને;
 એથી પણ ને મનડું ના તુજ રીઝતું,
 તો આ દેહે જીવન જીવું ધૂળ ને. રીસાયા૦

૬

જગમાં ને કોઈ હોયે એવો માણસી,
 આવી મનાવે મ્હારા આંતર પ્રાણ ને;
 સુખ વૈલવ હું સર્વે એ ચરણે ધરે,
 જીવ્યાસુધી થઈ રહું વેચાણ ને. રીસાયા૦

ને કાંઈ હોયે વાંકે અમારો, નાથજી !
 તો શિર કાપો કરમાં લઈ હથીઆર ને;
 સ્નેહી હાથે મરવું એ તો સોહ્યલું,
 દોહલું લલ્લને અણખોલ્યો સંસાર ને.

રીસાયા૦

[૩૧]

સ્નેહીનો જવાબ.

(રાગ ઉપરનો)

૧

રીસાયા એ માટે તહારાથી અમે,
 દીઠો તહારો જૂઠો સહુ વ્યવહાર ને;
 મુખ મીઠું ને ધીઠું તહારું દિલડું,
 એવાથી શું કરવો શખ્દોચ્ચાર ને !

રીસાયા૦

૨

અન્ધારું અજવાળું સાથે ના રહે,
 સ્નેહ અને વળી મોહતણું પણ એમ ને;
 વાણી માંહે સ્નેહ બહુ છલકાવતાં,
 મોહ લયો છે દિલમાં એનું કેમ ને ?

રીસાયા૦

૩

સંસારી સુખડાંમાં તવ ચિતડું લમે,
 લાગે છે વળી લોકતણી બહુ ખડીક ને;
 શરમોનાં ઓઢયાં છે આછાં ઓઢણાં,
 વિહરે જગમાં એવા શું નિર્ભીક ને ?

રીસાયા૦

૪

“ ખાવું ને પીવું એ કંઈ ગમતું નથી, ”
 કહેવું એ તો માયાકેરી જાળ ને,

કહેવત છે કે ગાળે તે વર્ષે નહિ,
સાચો સ્નેહી હોય વચનનો પાળ જો. રીસાયા૦

૫

“ સ્નેહ ઘણો છે અંતરમાં તમ ઉપરે, ”
બોલી એવું ઠગ્યાં અમારું દિલ જો;
તમ દિલડાને નન્દનવન શું ધારતા,
નીકળ્યું ત્યાં તો ગંધાતું કંઈ કીલ જો. રીસાયા૦

૬

બોલાવે શામાટે કોઈ મનાવવા ?
અર્પે શાને પરચરણે તવ કાય જો ?
તન ધનના દેવાથી કે રીઝે નહિ,
રીઝે આત્મા આત્માને અર્પાય જો. રીસાયા૦

૭

અણબોલ્યાનું જો તહમને ગમતું નથી,
તો જગમાયા કરજો સઘળી દૂર જો;
‘ મહારા ’ ને ‘ તહારા ’ ના પડદા ચીરજો,
લઘુ થઈ જશું પરમ જ્યોતિ હજૂર જો. રીસાયા૦

[૩૨]

સન્દેશો.

❁

(રાગ ઉપરનો)

૧

સ્નેહીનો સન્દેશો આ સુણજો તહમે,
જશું વિદેશે છોડી તહમારો સાથ જો;

અન્તરના આનંદો અતુલવવા ફરી,
મળશું ને મેળવશે દીનો ત્રાથ ને. સ્નેહી૦

૨

સુખ દુઃખ વેઠ્યાં સાથે રહીને આપણે,
હસ્યાં, રમ્યાં, ખેલ્યાં, ખીબ્યાં, કે વાર ને;
અન્તરના પડદાઓ ખોલ્યા હોંસથી,
લેદ ન રાખ્યો દિલડામાં તલભાર ને. સ્નેહી૦

૩

ઉપકારો ને એક ખીબના માનવા,
બૂઠા દિલના કરતા એ વ્યવહાર ને;
સ્નેહ દેહના અંગોપાંગો આપણે,
તહેમાં કેને કેને છે ઉપકાર ને ? સ્નેહી૦

૪

બુદ્ધિ પડતાં ના બુદ્ધિ થાશે કદિ,
સ્નેહકસોટી વિરહાનળથી થાય ને;
દેખી જન કે નિન્દકથી કદિ ના ડરો,
ડરને મનડું માયામાં મુંઝાય ને. સ્નેહી૦

૫

શંકાઓ ધરવી ના સ્વપ્નામાં કદિ,
બહેમ વિદારે અન્તરનાં સહુ સુખ ને;
મણિસમ માનવજન્મ સફળ કરવા ચહો,
લઘુ થઈ સ્નેહી વાગે સઘળાં દુઃખ ને. સ્નેહી૦

ૐ

ઉપર સ્થાન.

ધૂળ પડી.

(લાવણી)

૧

માનવજન્મ ધરીને મૂરખ, નવ સમર્થા હરિ એક ઘડી;
ઉત્તમ નરતન વ્યર્થ ગુમાવ્યું, એ તન ધરવે ધૂળ પડી.

૨

ધર્મ નામથી જન જાતિને, રાગ દ્વેષ પાતાં રગડી;
સંપ તજવી લડાઈ કરાવે, એ ધર્મોમાં ધૂળ પડી.

૩

લક્ષ્મ બની લક્ષિત નવ સહમજે, માન તજે નહિ એક ઘડી;
અનાચાર એકે નવ મૂકે, એ લક્ષિતમાં ધૂળ પડી.

૪

સંતપણાનો વેશ ધરીને, ધન દારામાં મતિ જડી;
કામ કરે શયતાનતણાં તો, એ સંતોમાં ધૂળ પડી.

૫

દેશી જનને દુઃખો આપ્યાં, પરદેશીને હાથ ચડી;
દેશદ્રોહીનું કલક લીધું, એ દેશીમાં ધૂળ પડી.

૬

બાંધવ નામ કરાવે તોમણ, વાતવાતમાં પડે લડી;
સંકટ વખતે સહાય કરે ના, એ બાંધવમાં ધૂળ પડી.

૭

અત્યપ્રિય ભાષા નવ બોલે, અસત્યપ્રિય નાંખે ભરડી;
સુંદર વક્તા ભલે ગણાયે, એ વક્તામાં ધૂળ પડી.

૮

અધર્મ ને અન્યાયે લાખો, દાન પુણ્યમાં ના દમડી;
જે ધન માટે ધર્મ તબાયે, એ ધનમાંહી ધૂળ પડી.

૯

રંક પ્રજા રીઝાવી મારે, પોતે મ્હાલે હસ્તી ચડી;
રાજરીતિ કે ન્યાય ન જાણે, એ રાજામાં ધૂળ પડી.

૧૦

વિષય વધારણ કાવ્યો કીધાં, પ્રભુગુણનીના એક કડી;
ખૂશામતના ખૂબ રાગડા, એ કવિઓમાં ધૂળ પડી.

૧૧

લઘુપણાનો ડોળ કરીને, કયાં અનર્થો મદે ચડી;
સંત દીન સેવ્યા ના કદિએ, એ લઘુતામાં ધૂળ પડી.

૧ એ સ્નેહીમાં ધૂલ પડી.

(લાવણી)

૧

સ્વાર્થપણામાં નિશદિન રમતો, સેવામાં ના સ્હમજ પડી;
હું ને મ્હારું એ જ વિચારે, એ સ્નેહીમાં ધૂળ પડી.

૨

દામ ચામમાં મેહ ઘણેરો, વિષયારસ પીતા રગડી;
આંતર જોતો જરા ન જાણે, એ સ્નેહીમાં ધૂળ પડી.

લોકતણી નિંદાના લયથી, રહે સ્નેહીથી મ્હોં મરડી;
તન મન દેતાં જેહ ડરે છે, એ સ્નેહીમાં ધૂળ પડી.

હૃદયતણી પીડાની જેને, જીવનભર ના ખખર પડી;
નયણાંથી તો નેહ ન જાણ્યો, એ સ્નેહીમાં ધૂળ પડી.

લક્ષ્મી કીર્તિ જ્યાંથી મળતાં, રાતદિન ત્યાં રહે અડી;
વૈભવ જાતાં વૈરી માને, એ સ્નેહીમાં ધૂળ પડી.

સ્થૂળ દેહનાં રૂપ ગુણમાં, મૂખોની તો મતિ જડી;
સ્નેહધર્મને જરા ન સહમજે, એ સ્નેહીમાં ધૂળ પડી.

સમયતણા બદલાની સાથે, પોતે ફરતા ઘડી ઘડી;
દુઃખવખતે જે દૂર ફરે છે, એ સ્નેહીમાં ધૂળ પડી.

સ્નેહ-મોહનો લેદ ન જાણ્યો, બાતાં કરતો બડી બડી;
લજ્જાલાલ જે સ્નેહ લખવે, એ સ્નેહીમાં ધૂળ પડી.

કાંઈ નહિ.

(લાવણી)

હીન હીન કે દુઃખી દેખી, નયણે અશ્રુધાર નહિ;
રડતાનાં જો નીર ન લૂછ્યાં, એ જીવનમાં કાંઈ નહિ.

આર્તનાદ આ અપંગ જનનો, સુણતાં દિલમાં દયા નહિ;
સુખ ત્યાગી એ સેવ્યા ના તો, એ જીવનમાં કાંઈ નહિ.

લાડી વાડી ને આડી માંહી,^૩ મરતા જેઓ મરતા થઈ;
રકવડતાની આંહી ન આવી, એ જીવનમાં કાંઈ નહિ.

નિજ સુખ અર્થે અનેક જનને, કષ્ટો આપ્યાં ફૂર થઈ;
પર સુખ અર્થે પગલું ન ભરે, એ જીવનમાં કાંઈ નહિ.

જ્ઞાન નાથ કે મોજશોખમાં ખર્ચે દમડા અંધ થઈ;
પરમાસ્થમાં પાઈ ન આપે, એ જીવનમાં કાંઈ નહિ.

કવિ ગુણી કે વિદ્વાનોની, જેને કાંઈ કદર નહિ;
માખણીયાથી જેહ લૂંટાયે, એ જીવનમાં કાંઈ નહિ.

દીના નાથે જેહ હોંધું તે, કે બીજને સુસ થઈ;
લગુલાલ જે સમય ગયો તો, એ જીવનમાં કાંઈ નહિ.

૯ નથી જોઈતું.

(આધવજના સંદેશાનો રાગ.)

ધર્મ તબવે ને વળી વૈર વધારતું,
ન્યાય નીતિને કરતું એ વળી દૂર જો;
સ્વભામાં પણ જે ધન સુખનેના દીયે,
લૂંટે જીવનરસ ને આંતર નૂર જો: (એવું ધનસુખ)
આ જીવનમાં એ નથી જોઈતું માહરે.

માતૃપિતાની ભક્તિને ભૂલાવતી,
કુટુંબ કળીશ્વે કરતી આતું ઝેર જો;

વિષયરસતણી જાળોને જે પાથરે,
રખડાવી સંસારે કરતી કેર જો: (એવું સ્ત્રીસુખ)
આ જીવનમાં એ નથી જોઈતું માહરે.

૩

સ્વપ્ને પણ ન છૂટયો દેહાધ્યાસ ને,
શરીરતણા સુખમાટે કીધાં પાપ જો;
આત્માનાં ઓજસનેના દેખ્યાં કદિ,
અંધ થઈ મહેં વેઠ્યાં દુઃખ અમાપ જો: (એવું તનસુખ)
આ જીવનમાં એ નથી જોઈતું માહરે.

૪

જે અધિકારે ધિક્કારો બહુ પામવા,
સ્નેહ અને સેવાનો થાતો ત્યાગ જો;
ન્યાય નીતિને નામે જન સંતાપવા,
પ્રભુ પ્રત્યે તો સ્વપ્ને પણ ના રાગ જો: (એવું ઐશ્વર્યસુખ)
આ જીવનમાં એ નથી જોઈતું માહરે.

૫

તનસુખ, ધનસુખ, સ્ત્રીસુખ સત્ય ભૂલાવતું,
ભૂલાવે વર્ણી દીન દયાળુ દેવ જો;
એ સુખડાં કરતાં તો દીન દશા ભલી,
લગ્નને સૂઝે કરવી પ્રભુની સેવ જો: (સેવાધર્મ)
આ જીવનમાં એ જોઈએ છે માહરે.

—◆—
વ્હાલોને.

❀

(રાગ ઉપરનો)

૧

બહાલા મહારા ! દૂર કેરો શા કારણે ?
શું છે મહારો એવો તે અપરાધ જો ?

સ્વપ્નામાં પણ જૂદાઈ ના ઇચ્છતી,
તો આ દેહે જૂદા કેમ થવાય જો ?

ઝડાલાં

૨

શ્રીમુખદર્શન એ જ અમારૂં સ્વર્ગ છે,
મતિ વિહોણી અવર ન ઇચ્છું કાંય જો;
બાળપણથી અંતર જોડ્યું આપણે,
ઈતર ગતિએ આજે કેમ જવાય જો ?

ઝડાલાં

૩

ચંદન સમ શીતળતા મહારા પ્રાણની,
ચક્રમકે ઝરતું આજે ત્યાં દેખાય જો;
લક્ષણ એવા સારા નરને ના ઘટે,
બાકીનાને કહેવાનું નહિ કાંય જો.

ઝડાલાં

૪

ઈન્દ્રાદિકનાં રૂપોથી હું ના ડગું,
તો પછી પામર માનવી શું કરનાર જો ?
ઠંડેમ તજીને આવો, ઝડાલા ! ભેટીએ,
લણ બાળકની અર્જ આ ઉર ધાર જો.

ઝડાલાં

ના ત્યાગો !

(રાગ ઉપરનો)

૧

ખોવાએલા સ્નેહીને લાવો ત્હમે !
પ્રભુતણાં જે ભૂલ્યા પુનિત ધામ જો;
પોતાને પણ ભૂલ્યા દેહાધ્યાસથી,
લાવો એને દહએ કંઈ આરામ જો:

ના ત્યાગો એ માનવખંધુ આપણા.

૨

સંયોગોને વશ વર્તી એ ભૂલતા,
તો ક્યમ કરીએ એવા બંધુ દૂર જો ?
કર્મોના કીચડમાં એ મુઝાય છે,
નિર્મળ કરવા એવાને લઈ ઉર જો :

ના ત્યાગો એ માનવબંધુ આપણા.

૩

સ્થૂલ દેહના દોષો ના જોશો કદિ,
જોજો ત્હમાં અવિનાશીતું રૂપ જો;
નાનાવિધ ભાજનમાં શું જોશો ત્હમે ?
દેખો એ ભાજનમાં રૂપ અતુષ્ઠ જો :

ના ત્યાગો એ માનવબંધુ આપણા.

૪

આ જગમાં કોઈ ભાજન એવું બતાવશે :
દોષરહિત ને ગુણ સર્વે ભરપૂર જો;
ભાજન છૂટે દોષ સહુ પણ છૂટતા,
જળહળતું દેખાશે આંતર નૂર જો :

ના ત્યાગો એ માનવબંધુ આપણા.

૫

અપ્પા સો પરમપ્પા બાણી સર્વને,
લેહદક્ષિને ત્યાગો જે દુઃખકાર જો;
મિત્તી મે સર્વ ભૂયસુ એ સૂત્રને,
લઘુ જીવનમાં ઉતારો સુખકાર જો.

ના ત્યાગો એ માનવબંધુ આપણા.

સંતોની સેવા.

(તજી અમને મથુરાના વાસી, આવા ન બનીએ જી-એ રાગ.)

સંતોની સેવા વ્હાલા કદિ નવ કીધી જી,
મણિ સાથે મથ લીધી, મમ જ્ઞાત રે, સંતો.

સત્યને સુણવા ત્હારા સદા કાન ખડેરાજી,
નિંદા સુણવાને તો અધીરા. મમ. સંતો.

પ્રભુગુણ ગાવા ત્હારી જીભ બહુ ટુંકી જી,
મિથ્યા પ્રલાપે અતિ લાંબી. મમ. સંતો.

પરમારથને કાજે તું પંચ બની જાતો જી,
સ્વારથમાટે શૂરવીર થાતો. મમ. સંતો.

સાથે નહિ આવે, વ્હાલા ! તન, ધન, દારાજી,
મકીને બાવું સહુ પ્યારા.

આશા ઉદધિ મહીં તું તો મૂરખ તરીયો જી,
વિના સંતોષે નહિ આરો. મમ. સંતો.

સંતોના ચરણે જેઓ તન ધન આપે જી,
જનમેજનમનાં દુઃખ કાપે. મમ. સંતો.

સંતોષે સુખી જીવન લજી તો શુભરે જી,
સંતસેવા કરી સુખ મ્હાલે. મમ. સંતો.

તે નાશ થશે.

(લાવણી)

જે રાજ્યોના કર્મચારીઓ, અધર્મી કે અન્યાયી થશે;
લશ્કરખળમાં મુગ્ધ રહે પણ, તે સલ્તનતનો નાશ થશે.

રઘીતનાં દુઃખડાંને દેખી, રદિયામાં ના રહેમ વસે;
દોર દમામ ચલાવે ઘણો પણ, તે રાજ્યોનો નાશ થશે.

પ્રજાના અંતરની પીડા, સુણવાને જે બધોર હશે,
ખુશામતમાં ખુશ રહે જે, તે સલ્તનતનો નાશ થશે.

રઘીતમાં વ્યસનો વિષ રેડી, જેઓ પૈસાદાર થશે;
આદ રાખજો એ જ દ્રવ્યથી, તે રાજ્યોનો નાશ થશે.

કામધેનૂ પ્રજા સંગ ત્યાગી, મર્કટ સંગ વિદેશ વસે;
કેદ, મોત, કે જીવન સહે જે, તે સલ્તનતનો નાશ થશે.

દુષ્ટ વરૂ સમ નોકરથી જે, પ્રજાજનો રહેંસાતા હશે;
દૈત્ય સમો રાજા તે દેખે, તે રાજ્યોનો નાશ થશે.

શ્વાન શિકારી નોકર રાખી, રૈયતના જે શિકારી થશે;
તન ધન લૂંટી મોજ કરે પણ, એ સલ્તનતનો નાશ થશે.

નીતિ ન્યાય કે ધર્મ તજે ને, દેશદ્રોહી વર્ગો જેહ થશે;
લજ્જાલાલ એ દુષ્ટ રાજ્યનો, બહુ જલદીથી નાશ થશે.

સ્નેહીના સ્નેહ.

(ભાભીના ભાવ મને ભીંજવે રે લોલ-એ રાગ.)

સ્નેહીના સ્નેહ મહને સાંભરે રે લોલ,
કંઈ સાંભરે દિવસ ને રાત ને. સ્નેહી૦

^૧
અતિ મીઠા મધુર એના યોલડા રે લોલ,
વળી અમીલરેલાં નેણ ને. સ્નેહી૦

^૨
અમે એક ધીજની મીઠી ગોદમાં રે લોલ,
સ્નેહે મૂક્યાં અમૂલાં શીર ને. સ્નેહી૦

^૩
કંઈ રાતો વિતાવી વાતમાં રે લોલ,
ક્ષણ એક સમ ગયાં વર્ષ ને. સ્નેહી૦

^૪
કયાં સ્નેહે સમર્પણ આત્મનાં રે લોલ,
બદલાની ધરી નહિ આશ ને. સ્નેહી૦

^૫
સુખદુઃખ વેઠ્યાં સમભાવથી રે લોલ,
ભિન્ન ભાવ હૃદય નહિ લેશ ને. સ્નેહી૦

^૬
કંઈ ભાન ભૂલ્યાં અમે દેહનાં રે લોલ,
વળી ભૂલ્યાં જગતજંજાળ ને. સ્નેહી૦

^૭
સેવ્યસેવકભાવને વિસયાં રે લોલ,
રમ્યાં પ્રણલલિના રાસ ને. સ્નેહી૦

૮

અમે માયા સંઘાતે માયા ખેલીયાં રે લોલ,
આંતર પડદા ચીરી જોયું નૂર જો. સ્નેહી૦

૯

અવિદ્યાનાં અંધન અમે કાપીયાં રે લોલ,
બ્રહ્મવિદ્યાનું કીધું પાન જો. સ્નેહી૦

૧૦

અમે એક ધીજનનાં નાવડાં રે લોલ,
સ્નેહે તરશું લવોદધિ પાર જો. સ્નેહી૦

૧૧

પ્રભુ ! રાખો અખંડ એ પ્રીતડી રે લોલ,
લઘુ યાચે થઇને દીન જો. સ્નેહી૦

તાપીતટે.

❶

(મંદાકાન્તા)

૧

જોને, બહાલા ! ત્વસ્તિ ગતિથી કેવી આ દોડી જાયે;
સ્વામી તેનો ભરતોરૂપ થૈ ભેટવાને જ આવે;
આહા ! કેવા પ્રણયમય છે સિન્ધુ ને આ સરિતા ?
માનું હું તો જરૂર જગને પ્રેમના પાઠ દેતાં.

૨

નિંદા-સ્તુતિ શ્રવણ કરતાં હર્ષ વા શોક ના છે,
આહા ! એ તો પ્રણયમયમાં શાન્ત ચિત્તે વહે છે;
નિંદા સુણી દુઃખ ન ધરવું સ્તુતિ ઇચ્છા ત્યજ દે !
બોધે એવું તુજ મુજ સખે ! અંતરે એ ઉતારો.

કે'છે કે' આ જીવન જગતું ચિરસ્થાયી ટકે ના,
 ને તે માટે મમત કરીને જી'દગી વેડફે ના;
 વારિ-નાવા ક્ષણભર મળી ભિન્ન થાયે સદાનાં,
 એવાં છે આ ક્ષણિક સુખડાં માનવીજી'દગીનાં.

ભૂલી દોષો પરસ્પરના ઐક્યરૂપે બને છે,
 તે શીખાવે પ્રણયો જનને દેહનાં ભાન ભૂલો;
 માયાનાં જે પડલ મનુને “મ્હાફે” “ત્હાફે” કરાવે,
 સ્નેહી તેને પ્રણય પિયૂષે જોતજોતાં વિદારે.

કે'છે ના કે' પણ મૂક રહી શાન્ત સેવા બળવે,
 લાખેણી જે સમય જરીયે વ્યર્થ ના તે વીંતાવે;
 વર્ષો ગાઝાં મેરખ મનુજો સ્વાર્થમાંહી શુભાવે,
 તીર્થો જેવા મનુજીવનને ધૂળમાંહી મિલાવે.

ચાલો, બહાલા ! પ્રણયવનમાં બ્રહ્મલીલા રચીશું,
 ને આ તાપી નહીંતટ રહી પ્રેમનાં ગીત ગાશું;
 છોડી માયા જગતજનની ઇશને તો લજીશું,
 ને આ દેહે લઘુ જીવનને ચિરસ્થાયી કરીશું.

અમાઉથી થયેલા ગ્રાહકોનાં નામ.

૧૦૬	ભાઈ રંગનાથ કલિદાસ મહેતા. હાલાર-વંચલી (હાલ ઠાંગા-આફ્રીકા.)	
૫૧	ભાવસાર ચીમનલાલ ભૂખણદાસ.	સુરત.
૨૫	પટેલ મોહનલાલ નરોત્તમદાસ.	કઠોર.
૧૫	ભાઈ રતિલાલ સુખલાલ તલસાણીયા.	મુંબાઈ
૧૧	ભાઈ હરકીશનદાસ લાલભાઈ ઇજનેર.	સુરત.
૧૧	ભાઈ પુનમચંદ મોતીચંદ ભાવસાર.	"
૧૦	ભાઈ છોટાલાલ નરોત્તમદાસ ભાવસાર.	"
૫	ભાઈ છોટાલાલ કુલચંદ ગલીઆરા.	અમરાપુરા (બરમા)
૫	ભાઈ લાલચંદ નાગરદાસ તલસાણીઆ.	મુંબાઈ.
૫	ભાઈ નાથાલાલ ડાહ્યાભાઈ શાહ ભલગામડવાળા.	લિંબડી.
૫	ભાઈ અમૃતલાલ ઓધડભાઈ કામદાર.	વડવાણ.
૫	ભાઈ મગનલાલ પોપટભાઈ દફતરી.	મેરખી.
૨૫	ભાઈ દામજી ધનજી શાહ.	જંગબાર-આફ્રીકા.
૪	પાનવાળા જમનાદાસ મંછારામ.	સુરત.
૩	જરીવાળા કલ્યાણરાય ભૂખણદાસ.	સુરત.
૨	ભાઈ માધવજી પોપટલાલ વોરા.	જામનગર.
૨	ભાઈ શીવલાલ નરસિંહદાસ ભાવસાર.	સુરત.
૨	ભાઈ નાથુભાઈ પ્રભુદાસ.	સુરત.
૨	ભાઈ અમીચંદ કાશીરામ પટેલ.	સુરત.
૨	ભાઈ છોટાલાલ હરગોવિંદદાસ કટોરીવાળા.	સુરત.
૨	ભાઈ લુભાજી ઉભાજી શાહ.	પનાર.
૧	ભાઈ સુખલાલ દલીચંદ ખંધાર.	અમદાવાદ.
૧	ભાઈ ખુશાલચંદ હીરાચંદ સંઘાણી.	"
૧	ભાઈ ધનજીભાઈ જેચંદ શાહ.	"
૧	ભાઈ ખીમચંદ વખતચંદ દોશી.	"
૧	ભાઈ કુલચંદ માણેકચંદ.	"

- ૧ ભાઈ કાલિદાસ દામોદરદાસ શાહ. ”
 ૧ ભાઈ ધરમચંદ નરસિંહદાસ બાવસાર. સુરત.
 ૨ ડોક્ટર ચુનીલાલ બ્રહ્મદાસ તલસાણીઆ. ઘાટકોપર.
 ૧ શેઠ ચુનીલાલ નાનચંદ. મુંબાઈ.
 ૧ શાહ લલ્લુભાઈ તનાજી. બારડોલી.
 ૧ ભાઈ રાયચંદ અમીચંદ બાવસાર. કોટાર.
 ૨ ભાઈ લલ્લુભાઈ કુબેરદાસ વખારવાળા. કોટાર.
 ૧ ભાઈ નેમચંદ નારણદાસ બાવસાર. કોટાર.
 ૧ ભાઈ મુગટલાલ દેવચંદ બાવસાર. સુરત.
 ૧ ભાઈ જયંતીલાલ બાલુભાઈ. ”
 ૧ ભાઈ મોહનલાલ પરભુદાસ. ”
 ૧ ભાઈ નવલચંદ કરમચંદ. ”
 ૧ શાહ નેમચંદ નાથાભાઈ ચોકસી. ”
 ૧ શાહ નાથાભાઈ વીઠ્ઠલભાઈ ચોકસી. ”
 ૧ ભાઈ પ્રેમચંદ નાથુભાઈ. ”
 ૧ સરૈયા જૈન અધર્સ. ”
 ૨ જગીરદાર બાલુભાઈ કેશવભાઈ. ચોરપાડ.
 ૨ શા. મોહનલાલ ડુંગરશી. જુનાગઢ (હાલ બનુસા-ખીરા)
 ૨ દલાલ હીરાચંદ જસરાજ. ” (હાલ વઢવાણ કેમ્પ.)
 ૨ દલાલ ત્રીભોવનદાસ હીરાચંદ. ” (હાલ બનુસા-ખીરા)
 ૨ બા. હરકીશનદાસ પુલચંદ કોટાર (હાલ ગ્રામ-બરમા.)
 ૧ કાનજી વાલજી ઠક્કર. જામનગર.
 ૧ ખત્રી સુંદરજી લવજી. ”
 ૧ ખત્રી હેમરાજ ખેતશી. ”
 ૧ ખત્રી નંદરામ ચત્રભુજ. ”
 ૧ ધ. ગોકળદાસ હીરજી. ”
 ૨ રા. રણછોડલાલ પ્રભુલાલ કોટારી, મ્યુનીસીપાલ સેક્રેટરી. જામનગર.

